

MARINEBLAD

NUMMER 1 | FEBRUARI 2022 | JAARGANG 132

KVMO

**Caspar Dullemond:
'Together with
the stout-hearted
Dutch'**

**Marc Lohnstein
Oost-Java 1942:
mariniers en
schepelingen in
gevecht**

**Jaap Anten
Waarom het goed
is Karel Doorman
niet te vergeten**

**Kees Leebeek
De Japanse
aanval op Broome
overleefd**

**Slag
in de
Javazee**

**80
JAAR
1942
2022**

Inhoud

COLUMNS

- 3 **VOORZITTER KVMO**
- 11 **JONATHAN HOLSLAG**
- 18 **SERGEI BOEKE**
- 22 **THEO BRINKEL**
- 33 **BEREND VAN DE KRAATS**

www.kvmo.nl

- 4 **TOGETHER WITH THE STOUT-HEARTED DUTCH**
Caspar Dullemond
- 12 **MARINIERS EN SCHEPELINGEN IN GEVECHT**
Marc Lohnstein
- 20 **IN BEELD**
Josine van Aggelen
- 26 **WAAROM HET GOED IS KAREL DOORMAN NIET TE VERGETEN**
Jaap Anten

MENSEN / ACTIVITEITEN

- 34 **KVMO ZAKEN**
Evenement werkgroep
Gender
Vacatures VP
In Memoriam
Afdelingsactiviteiten

VASTE RUBRIEKEN

- 10 **CARTOON**
- 19 **REACTIES**
- 23 **SIGNALEMENTEN**
- 24 **RECENSIES**

**Marineblad is een uitgave van
de Koninklijke Vereniging
van Marineofficieren**

ISSN: 0025-3340

Hoofredactie:

KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
C.B. Naafs

Eindredactie:

C.B. Naafs

Artikelencommissie

KLTZ Y.A. van Beusekom, drs. A.A. Bon,
LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz, KLTZ (LD)
mr.dr. M.D. Fink, KLTZ (TD) F.G. Marx MSC.
EMSD, LTZ1 (TD) dr. ir. W.L. van Norden,
dr. A.J. van der Peet, KOLMARNIS R.A.J.
de Wit

Medewerkers:

mw. drs. Z. Borgeld-Guman, mr. S. Boeke,
prof. dr. T.B.F.M. Brinkel, dr. J. Holslag,
LTZ1 B. van de Kraats, KLTZ (TD) H. Boomstra
(cartoon)

Adres redactie

Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
Tel. 070-383 95 04
marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving

Frank de Wit
Tel. 06 305 89 152

Drukwerk

Wilco Art Books
Vanadiumweg 8
3812 PZ Amersfoort

Advertenties

070-383 95 04

Abonnementen

Voor leden van de KVMO is het Marineblad gratis. Informatie over het lidmaatschap van de KVMO staat op: www.kvmo.nl onder 'FAQ'.

Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50 (buitenland) per jaar.

Copyright Marineblad

Overname van artikelen is enkel toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie en onder uitdrukkelijke vermelding van de bron. Artikelen in het Marineblad vertolken niet noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft geheel voor verantwoording van de auteur(s). Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van artikelen zijn in te zien op www.kvmo.nl onder 'Marineblad'.

Adreswijziging

Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of info@kvmo.nl

Foto cover:

Tijdens de Slag in de Javazee op 27 februari 1942 passeert Hr.Ms. De Ruyter drenkelingen van de kort daarvoor getroffen Hr.Ms. Kortenaar. Waterverfschilderij door: J. Hoewij, in: A. Kroese, *Neerland's Zeemacht in Oorlog*, The Netherlands Publishing Company (Londen, 1944)

De KVMO maakt deel uit van de

Column

Op 27 februari is het 80 jaar geleden dat de Slag in de Javazee plaatsvond. Een laatste (wanhopige) poging om de Japanse invasievloot, die op weg was naar Java, tegen te houden. De uitslag stond eigenlijk vooraf al vast. De Japanse vloot was groter, beter bewapend, beter getraind en had veel meer luchtsteun. De geallieerde vloot was pas kort bij elkaar en had nauwelijks de gelegenheid gehad om gezamenlijk iets te doen. Ook hier wreekte de jarenlange bezuinigingen en het tekort aan investeringen zich. Rationeel zou wellicht het beste geweest zijn om de eenheden terug te trekken richting Australië om ze later weer in te kunnen zetten. Maar niets doen was geen optie en dus trok de vloot ten strijde.

De slag is omgeven met een aantal legendes. Het *all ships follow me* is verworpen tot 'Ik val aan, volg mij' en het verhaal wil dat Karel Doorman met zijn vlaggenschip Hr.Ms. *De Ruyter* ten onder is gegaan. Van beide gevallen kun je je afvragen wat het waarheidsgehalte is, maar ook of het erg is als het niet zo zou zijn. Er mogen best wat legenden en mythes zijn, die als voorbeeld dienen en waar we ons aan kunnen optrekken. Die hoeven niet altijd honderd procent waar te zijn.

Want wie weet hebben we die legenden, mythes of misschien wel voorbeelden weer nodig in de toekomst. Er is jarenlang te weinig geïnvesteerd in de vloot en het personeel. De laatste jaren is er internationaal weinig geoefend, bijvoorbeeld door corona, een gebrek aan eenheden of door eenzijdige inzet. Denk hierbij aan het Caribisch gebied, of -iets langer geleden- bij anti-piraterijoperaties. De potentiële tegenstanders hebben de afgelopen jaren veel geïnvesteerd in hun vloten en nieuwe wapensystemen. Daarbij hebben ze veel geoefend, getraind en in een enkel geval daadwerkelijk oorlog gevoerd. En ook hier kunnen we ons afvragen of het misschien niet verstandiger is om terug te trekken, hergroeperen en terug te keren als we sterker zijn dan onze tegenstander(s), maar ik denk dat wij hier geen keuze hebben. Namelijk, de internationale rechtsorde is in het geding. Of het nou gaat om het inpikken van eilandjes in de Zuid-Chinese zee, of het bezethouden en annexeren van delen van je buurland: we kunnen het ons niet veroorloven om niets te doen. Dat het daarbij duidelijk is dat we op sommige vlakken de zwakkere zijn, moeten we dan voor lief nemen. Gelukkig is de situatie niet zo dramatisch als 80 jaar geleden. Nederland is niet meer een voormalig neutraal land dat nog moet wennen aan zijn nieuwe bondgenoten. We kennen elkaar en weten wat we aan elkaar hebben. Daarnaast hebben we meer machtsmiddelen dan alleen militaire, zeker in EU verband. Het argument dat we ook weer flink aan het investeren zijn gaat echter (nog) niet op. Ten eerste moet het kabinet nog veel besluiten nemen over vernieuwing. Ten tweede duurt het dan nog behoorlijk lang voordat de nieuwe capaciteiten er zijn en ten derde kun je je afvragen of we wel voldoende investeren. Kort voor de Tweede Wereldoorlog investeerde Nederland (eindelijk) weer in de vloot, maar het was niet voldoende, getuige de lichte bepantsering en bewapening van Hr.Ms. *De Ruyter*. Het was ook te laat; de kiel van de twee kruisers van De Zeven Provinciënklasse is in 1939 gelegd. Deze schepen zijn pas na de oorlog afgebouwd.

De geschiedenis zal ons leren of we nu wél op tijd zijn met investeren, zodat niet een van mijn aflossers over honderd jaar een vergelijkbaar voorwoord hoeft te schrijven. Ik wens u, ondanks deze wat minder vrolijke introductie, toch veel leesplezier van dit bijzondere herdenkingsnummer.

@Voorzitter_KVMO

'Together with the stout-hearted Dutch'

De Koninklijke Marine in het Britse publieke debat tijdens de Javazee-campagne

'It is Dutch submarines which are operating, not British', zegt oud-marineofficier Sir Archibald Southby op 28 januari 1942 in het Lagerhuis.¹ In zijn constatering klinkt frustratie door. Nederlandse schepen zoeken de Japanse vijand op. Waar blijft de *Royal Navy*?

In dit artikel staat de vraag centraal hoe het optreden van de Koninklijke Marine tijdens de Javazee-campagne – de maritieme strijd tegen Japan tussen december 1941 en maart 1942 – in het Verenigd Koninkrijk resoneerde. Iets van deze beeldvorming was al bekend. De Britse oorlogsleider Sir Winston Churchill liet na 1945 weten onder de indruk te zijn geweest, zoals blijkt uit een in Nederland nog altijd geciteerd zinnetje uit zijn oorlogsherinneringen: 'Dutch Submarines, boldly handled, sank several of their ships.'^{2 3} En in *Het Koninkrijk* van Loe de Jong valt te lezen dat, als gevolg van deze strijd, de Britse publieke opinie vond dat 'Nederlanders bij uitstek betrouwbare en strijdvaardige bondgenoten waren'.⁴ Maar waar was deze waardering op gebaseerd, hoe werd deze geuit, en hoe is deze te verklaren? In dit artikel – onderdeel van een promotieonderzoek naar de plek die Nederland en andere 'kleine' bondgenoten in het Britse propagandaverhaal tijdens de Tweede Wereldoorlog innamen – wordt middels krantenartikelen, verslagen van debatten in het Britse parlement en opiniepeilingen onder de bevolking van het Verenigd Koninkrijk, gepoogd deze vragen te beantwoorden.

Nederlagen en een gevoel van vernedering

Het is veelzeggend dat *Commander Southby's* verzuchting over de Britse passiviteit onderdeel vormt van een driedaags debat waarin het functioneren van Churchill zelf ter discussie staat. In deze fase van de oorlog heeft het – bijna spreekwoordelijke – Britse zelfvertrouwen een knauw gekregen. Na tweeënhalf jaar strijd is er, ondanks de recente intrede van de Verenigde Staten in het geallieerde kamp, nog altijd geen zicht op een overwinning. Integendeel: het nieuws van de fronten lijkt slechter dan ooit. Bijna dagelijks berichten de B.B.C. en de kranten over Britse verliezen en terugtrekkingen, met name in Noord-Afrika en het Verre Oosten. Met een dubbele ne-

Een krantenverkoper in Londen aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Kranten hadden grote invloed op de openbare meningsvorming, zoals deze door het *Ministry of Information* werd geregisseerd.

(Wikimedia Commons)

The Shields Evening News van 13 december 1941 (British Newspaper Archive – JPIMedia)

derlaag wordt, een paar weken na genoemd debat, een dieptepunt bereikt. Op 15 februari valt de Britse kroonkolonie Singapore. De snelle capitulatie van deze zwaar versterkte havenstad ziet het Britse publiek als een 'tragedy', maar veel groter is de 'shock, bewilderment and anger, but also a feeling of humiliation and disgrace' over de betrekkelijk ongehinderde passage van een deel van de Duitse slagvloot door het Kanaal, vier dagen daarvoor.⁵ De vertrouwelijke wekelijkse opiniepeilingen van het Britse *Ministry of Information* (MOI), waaruit hierboven is geciteerd, tonen in deze winter een diep ongenoegen over het militaire beleid. Het is niet zozeer de reeks van nederlagen die de Britten dwarszit, als wel de indruk dat er nauwelijks serieus gevochten wordt. De publieke opinie eist 'an offensive attitude on the part of our fighting forces – instead of continual defence and retreat – strong and efficient leadership at home towards a real total war effort, and some clear-cut goal to strive for in the future'.⁶

Een golf van welwillendheid

Die combinatie van assertiviteit en effectiviteit meent het Britse publiek wél te zien bij het Nederlandse militaire optreden in het Verre Oosten. Na het schokkende nieuws van de Japanse verrassingsaanval op de Amerikaanse marinebasis in Pearl Harbor en de vernietiging van de Britse slagvloot bij Singapore, worden de vroege successen

van de onderzeeboten van de Koninklijke Marine breed uitgemeten in de Britse pers. 'Four Japanese Troopships Sunk Off Thailand', luidt bijvoorbeeld de openingskop op de voorpagina van de *Shields Evening News* (Tynemouth) van 13 december 1941, met als ondertitel 'Big Triumph by Dutch Navy's Submarines'.⁷ Als dezelfde dag ook nog wordt gemeld dat eenheden van de Koninklijke Marine in Singapore zijn aangekomen⁸, ontstaat een golf van welwillendheid die het Nederlandse handelen maanden-

lang draagt. In verschillende opiniepeilingen worden de Nederlandse prestaties gecontrasteerd met die van de eigen strijdkrachten, zoals op 29 december 1941: 'The exploits of the Dutch East Indian forces are described as "the one

bright spot in a murky scene", the success of Dutch ships being compared with the performance of the British and American fleets in the Pacific'.⁹ Winnen creëert winnaars, zeker in een context waarin verliezen de norm lijkt te zijn. Nederland geldt in deze winter als een winnaar, en des te meer omdat het land dit eerder in de oorlog – zeker in Britse ogen – niet was. Churchills herinnering aan de meidagen van 1940 bijvoorbeeld was uitgesproken negatief. 'The Dutch were entirely selfish and fought only when they were attacked, and then only for a few hours', schreef hij in 1944, in een passage die hij, wat tactischer geformuleerd, in zijn memoires had willen opnemen, maar dit uiteindelijk niet deed.¹⁰

'Nederland geldt in deze winter als een winnaar, en des te meer omdat het land dit eerder in de oorlog – zeker in Britse ogen – niet was'

De omgekeerde wereld

De Britse perceptie in januari 1942 is dat Nederland er bij de maritieme verdediging van het Verre Oosten zo ongeveer alleen voorstaat, met als implicatie dat de eigen *Royal Navy* deze bondgenoot de kastanjes uit het vuur laat halen. 'When attacks are made on those [Japaneze] reinforcements the work is usually done by the active Dutch Navy', concludeert de *Leicester Evening Mail* in een commentaar op 2 januari. 'The daring exploits of their naval air pilots have been the brightest features in the stern struggle which is proceeding in the eastern seas', stelt de *Illustrated London News* van 17 januari. De Japanners gaan aan land waar ze maar willen, tekent de opiniepeiling van 5 januari uit de volksmond op: 'Apparently without hindrance from anybody except the Dutch.'¹¹ En drie weken later: 'The Dutch successes have been greeted with gratitude; there is, indeed, some feeling that "the Dutch and Russians seem to be fighting all our battles".'¹² De rollen lijken wel omgedraaid, constateren Britse politici met enige verbazing. 'The Government will appreciate that the Dutch East Indies are not just small Allies whom we have to assist. They have assisted us in the Far East, and we have reason to be grateful to them', meent het conservatieve Lagerhuislid Sir Edward Campbell.¹³ De Britse militaire positie had nóg slechter kunnen zijn, stelt Labour-parlementariër Charles Ammon: 'One hesitates to think what it might have been but for the gallant assistance given by the Dutch Navy in the Far East.'¹⁴ En, wanneer

Churchill in deze periode de kracht van de geallieerde coalitie wil benadrukken, noemt hij Nederland als een van de weinige bondgenoten bij naam: 'We formed this league of 26 United Nations in which the principal partners at the present time are Great Britain and the British Empire, the United States, the Union of Socialist Soviet Republics of Russia, and the Republic of China, together with the stout-hearted Dutch, and the representatives of the rest of the 26 Powers.'¹⁵

Gemengde gevoelens

Terwijl de Koninklijke Marine de vijand blijft opzoeken, moppert het Britse publiek niet alleen over de eigen maritieme onzichtbaarheid in de regio, maar vraagt het zich ook af waar de *U.S. Navy* blijft.¹⁶ Wanneer de Amerikaanse presentie in de regio in de loop van januari lijkt te groeien, telt de pers in sommige gevallen de Amerikaanse en Nederlandse prestaties bij elkaar op en presenteert deze als samenwerking. Een voorbeeld hiervan is te vinden in onder meer de *Yorkshire Post* van 28 februari 1942. De krant brengt op de voorpagina, naast een aankondiging van een nog ongespecificeerde 'naval battle' in de Javazee, een overzicht van de Japanse verliezen ter zee in de voorgaande maanden: 'One enemy capital ship has been sunk and three damaged, seven cruisers sunk, eight seriously damaged and twelve damaged, and two aircraft carriers damaged (one seriously). In addition 79 transport and merchant ships have been sunk.' Deze geallieerde

10 December 1941: de Britse jager HMS *Express* (rechts) neemt evacuees van het zinkende slagschip HMS *Prince of Wales* aan boord. Het zinken van de *Prince of Wales* tezamen met de slagkruiser HMS *Repulse* was een enorme klap voor de Britse strijdkrachten en de verdediging van Singapore (Wikimedia Commons)

successen worden vervolgens uitgesplitst. De schade aan de Japanse slagschepen en vliegkampschepen komt voor rekening van de Amerikanen en de Nederlanders. Ook zijn zij samen verantwoordelijk voor zeven gezonken, acht zwaar beschadigde en elf beschadigde kruisers; de Britten voor één beschadigde kruiser. Bij de jagers is de verhouding als volgt: de Amerikanen en de Nederlanders hebben er elf tot zinken gebracht, vier zwaar beschadigd en zes beschadigd; de Britten hebben er één tot zinken gebracht en één beschadigd. Bij de onderzeeboten (negen gezonken, twee beschadigd) en de transportschepen (79 gezonken, vijftien zwaar beschadigd, 32 beschadigd) zijn de resultaten van de drie landen bij elkaar opgeteld.¹⁷ De krantenlezer in Sheffield of Ripon moet dit (overigens nogal optimistische) lijstje met gemengde gevoelens hebben bekeken: tevredenheid over de totalen, teleurstelling over het geringe aandeel van de eigen *Royal Navy* hierin.¹⁸

Balikpapan: te vroeg gejuicht

Een ander voorbeeld van deze veronderstelde Nederlands-Amerikaanse samenwerking is te vinden in de Britse berichtgeving over de slag bij Balikpapan, in de derde week van januari 1942. De voorpagina van de *Shields Evening News* (28 januari) vat het resultaat als volgt samen: 'American and Dutch Navies Sink Nine Jap Transports'. In werkelijkheid was deze actie maar in beperkte mate gecoördineerd. De onderzeeboot Hr.Ms. K XVIII had in de Straat Makassar een in konvooi varende troepenschip

‘Helfrich wordt (...) vergeleken met
Sir Francis Drake, de eind zestiende-
eeuwse admiraal die de Spaanse Armada
wist te verslaan en zo Engeland voor
een invasie behoedde’

tot zinken gebracht, om zich vervolgens terug te trekken, 'waarschijnlijk [omdat commandant Carel van Well Groeneveld] het terrein vrij [wilde] maken voor een aanval van Amerikaanse bovenwaterschepen die in de vroege morgen kon worden verwacht'.¹⁹ Deze aanval vond inderdaad plaats en was, zo schrijft de Britse maritiem historicus David A. Thomas, een 'small tactical victory' die 'tended to be hailed too fulsomely as an important setback for the invading Japanese'.²⁰ Dat is nog voorzichtig uitgedrukt: in de eerste Britse reacties wordt het treffen niet alleen gezien als een tegenslag voor de Japanners, maar incidenteel zelfs als een aanwijzing dat het keerpunt in de strijd is bereikt. In het Hogerhuis stelt Lord Moyne: 'The losses inflicted in the Macassar Straits by the Netherlands East Indies and the United States light forces and submarines show that Allied sea power is already recovering from the shock of initial disaster'.²¹ Viscount Herbert Samuel gaat de volgende dag, eveneens in het Hogerhuis, nog iets verder: 'Within the last few days the attack on the great convoy in the Straits of Macassar has been a very significant turn of fortune'.²² Ook de publieke opinie toont zich

tevreden: 'The grave anxiety over the whole situation in the Far East has (...) been somewhat relieved by (...) the combined Dutch and U.S.A. attack on the convoy in the Macassar Straits, which is accepted as the first indication of Allied co-operation and of the presence of the United States' fleet in the Pacific'.²³

Optimisme tot het laatst

Eerst hebben de 'sturdy Dutch'²⁴ het gat gevuld, nu zijn de Amerikanen terug op het strijdtoneel: ondanks het tegenvallende eigen Britse militair optreden kijken pers en publiek niet helemaal zonder optimisme naar het verloop van de strijd. Hoge verwachtingen zijn er over de Nederlandse verdediging van Java.²⁵ En als de Britse avondkranten van 28 februari 1942 nadere berichten over de 'naval battle' in de Javazee hebben, zijn deze overwegend positief van toon. Nog één keer lijkt de consensus dat de strijd voor de geallieerden gunstig verloopt. 'Biggest Naval Engagement of the Far Eastern War', is de openingskop van de *Evening Sentinel* (Stoke-on-Trent), die meldt dat de Japanse transportvloot zich terugtrekt, waarbij onduidelijk is of dit moet worden gezien als een Japanse nederlaag of een hergroepering. De *Evening News* (Portsmouth) is stilliger: Japan heeft een 'battering' ondergaan. Helfrich wordt in dit stuk vergeleken met Sir Francis Drake, de eind zestiende-eeuwse admiraal die de Spaanse Armada wist te verslaan en zo Engeland voor een invasie behoedde. Positiever nog is de *Evening Chronicle* (Newcastle): 'Dutch Strike Hard at Jap Invasion Fleet' is de kop boven het vanaf Java getelegrafeerde artikel, dat begint met de zin: 'Admiral Helfrich has struck again.'. De ondertitel luidt 'Java Sea Fight May Turn Tide'; een aanname die de correspondent baseert op een briefing door marinebronnen in Batavia.

De Britse eer hersteld

Het loopt, zoals bekend, anders af. Het grootste deel van de geallieerde vloot gaat tijdens de Slag in de Javazee en in de dagen daarna ten onder, waarmee het laatste obstakel voor Japanse landingen op Java is weggenomen. In de opiniepeilingen zien we dat het Britse publiek niet langer wonderen verwacht van de Nederlandse krijgsmacht; een mix van gelatenheid en realisme voert de boventoon. Op 2 maart 1942 meldt het verslag van het MOI: 'Events in Java and Sumatra are being anxiously watched, and, "in spite of the faith that is placed in the Dutch to fight with the utmost bravery and intensity", most people appear to think that "it won't be long before Java goes the way of Singapore"'.²⁶ Een week later noteren de opiniepeilers: 'Admiration and sympathy for the Dutch continue, and there is some feeling that "it is a pity that they did not have more control of the situation before they were actually cut off, as it is thought that their leaders have more guts than ours"'.²⁷ Als de Britse Admiraliteit op 14 maart een communiqué over het verloop van de Slag in de Javazee uitbrengt, blijkt het Britse aandeel in de strijd groter dan gedacht.²⁸ De nederlaag kan het publiek, 'so conditioned to bad news from the Far East', niet meer schokken. Het is natuurlijk een 'serious defeat and heavy blow',

No. 25,838Established 1866Wednesday, January 28, 1942.T#

ALLIED SUCCESSES IN CONVOY BATTLE

American And Dutch Navies Sink Nine Jap Transports

FIVE OR SIX CRUISERS HIT BY BOMBERS

ACCORDING to information in authoritative circles in London, the American and Dutch navies have inflicted the following casualties on the Japanese in the Macassar Strait:—

- Nine transports sunk.
- Five or six hits on cruisers from the air.
- Three hits on destroyers from the air.
- A large cruiser or aircraft-carrier believed to have been sunk by an American submarine.

The Royal Navy, it was stated, offered their congratulations to the American and Dutch naval and air forces on their extremely successful and sustained attacks on that enemy armada which had been progressing—somewhat slowly—through the Straits of Macassar.

Bridal group after the wedding of Sergeant Edward Harrison, of Gossett, and Miss Doris Potts, of North Shields, at Holy Trinity Church.

DEBATE ON CONFIDENCE VOTE

MORE CRITICISMS OF FAR EAST

FRANCE CUTS FACTORY HOURS

Winter Conditions Cause

The Shields Evening News van 28 januari 1942 (British Newspaper Archive – JPIMedia). Op deze voorpagina wordt niet alleen verwezen naar de gevechten bij Balikpapan, maar ook naar het Lagerhuisdebat over de 'confidence vote', waaraan Commander Southby een kritische bijdrage leverde (zie het begin van dit artikel).

maar de behoefte schuldigen aan te wijzen is, anders dan bij vorige teleurstellingen, minimaal. Integendeel, zo meldt het rapport van 16 maart: 'Pride is expressed that our Navy, in spite of Japanese superiority, "attacked and met their end in a gallant fashion".'²⁹ Niet langer zijn de Nederlanders de meetlat waaraan de Britten hun prestaties afmeten. Ze hebben de hoofdrol in hun eigen verhaal terug.

Conclusies

De successen van de Koninklijke Marine tijdens de Javazee-campagne, die overigens minder spectaculair waren dan toentertijd werd geloofd, vonden opvallend veel weerklank in het Verenigd Koninkrijk. In de opinievormende cirkel van pers, publiek en politiek was de waardering voor het offensieve Nederlandse optreden groot, maar deze viel samen met een acuut gevoel van ongemak over het eigen militaire opereren. Hierdoor fungeerden de prestaties van de Nederlandse strijdkrachten behalve als lichtpunt ook als ijkpunt. Dit narratief van Brits falen en Nederlandse vechtlust bleef tijdens deze hele episode van kracht. Een kentering kwam half maart 1942, toen de Britse Admiraliteit met haar eigen assessment van de Slag in de Javazee naar buiten kwam. De als een heroïsche opoffering gepresenteerde ongelijke strijd gaf de Britten iets van vertrouwen in eigen kunnen terug. De Koninklijke

Marine verdween uit het publieke debat, ook al omdat Nederlands-Indië inmiddels door de Japanners was veroverd en het strijdtoneel zich naar elders had verplaatst.

C.C. (Caspar) Dullemond MA is zelfstandig tekstschrijver en historicus te Zwolle. Als buitenpromovendus aan de Universiteit Leiden onderzoekt hij de plek van Nederland en andere 'kleine' bondgenoten binnen het Britse propagandaverhaal in de Tweede Wereldoorlog. Dit artikel is een eerste publicatie in het kader van zijn onderzoek.

Noten

- 1 UK Parliament, Hansard, Commons, 'Motion of Confidence in His Majesty's Government', Vol. 377, 28 januari 1942 (hansard.parliament.uk).
- 2 Winston Churchill, *The Second World War Volume III, The Grand Alliance* (Londen 1950), 564.
- 3 Een recent voorbeeld is te vinden in: Anne Doedens en Matthieu Borsboom, *De Canon van de Koninklijke Marine. Geschiedenis van de zeemacht* (Nijmegen 2020), 116.
- 4 L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 9. Londen. Eerste helft* (Den Haag 1979), 330-331.
- 5 MOI Digital, INF 1/292, Weekly Reports, 18 februari 1942 (moidigital.ac.uk).
- 6 MOI, 4 maart 1942.
- 7 Ten behoeve van de overzichtelijkheid van het artikel zijn de meeste verwijzingen naar kranten in de hoofdttekst aangegeven. Alle citaten uit Britse kranten zijn ontleend aan het British Newspaper Archive (britishnewspaperarchive.co.uk), 'courtesy of the British

- Library Board'. Het copyright van uitgever Reach Plc. geldt voor *Western Morning News*, *Birmingham Gazette*, *Daily Record*, *Evening Chronicle*, *Leicester Evening Mail*, *Evening Sentinel* en *Daily Mirror*. Het copyright van uitgever Johnston Plc. geldt voor *Londonderry Sentinel*, *South Yorkshire Times* and *Mexborough & Swinton Times* en *Shields Evening News*. Het copyright van London Illustrated News Group geldt voor *London Illustrated News*.
- 8 Zie bijvoorbeeld het artikel in de *Londonderry Sentinel* (13 december 1941), met als kop: 'Dutch Naval Units Arrive at Singapore.'
  - 9 MOI, 29 december 1941.
  - 10 David Reynolds, *In Command of History. Churchill Fighting and Writing the Second World War* (Londen 2005), 453.
  - 11 MOI, 5 januari 1942.
  - 12 MOI, 26 januari 1942.
  - 13 UK Parliament, Hansard, Commons, 'War Situation', Vol. 121, 27 januari 1942.
  - 14 UK Parliament, Hansard, Commons, 'Navy Estimates, 1942', Vol. 378, 26 februari 1942.
  - 15 UK Parliament, Hansard, Commons, 'War Situation', Vol. 121, 27 januari 1942.
  - 16 Mol, 5 januari 1942: 'The question most often asked (it is reported by eight R.I.Os) appears to be "Where is the American fleet?"'
  - 17 'Japan's Serious Sea Losses', *Yorkshire Post*, 28 februari 1942. Hetzelfde stuk stond ook in andere grote regionale kranten, in ieder geval *Nottingham Journal*, *Western Morning News* (Devon en Cornwall), *Birmingham Gazette* en in Schotland de *Daily Record*.
  - 18 Dat de door de pers genoteerde successen geallieerde successen, hier en elders in dit artikel, nogal overdreven zijn, werd pas later duidelijk. Het gaat hier om het effect op de publieke opinie op het moment zelf.
  - 19 Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog 2* (Franeker 1986), 218.
  - 20 David A. Thomas, *Battle of the Java Sea* (Londen 1968), 119.
  - 21 UK Parliament, Hansard, Lords, 'Situation in the South-West Pacific', Vol. 121, 28 januari 1942.
  - 22 UK Parliament, Hansard, Lords, 'Situation in the South-West Pacific', Vol. 121, 29 januari 1942.
  - 23 MOI, 4 februari 1942.
  - 24 *South Yorkshire Times* and *Mexborough & Swinton Times* (28 februari 1942).
  - 25 Opvallend is dat de Britse lof zich niet tot het Nederlandse optreden ter zee en in de lucht beperkt: ook het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) krijgt complimenten. In een analyse in de *South Yorkshire Times* and *Mexborough & Swinton Times* (28 februari 1942) wordt voorspeld dat de Nederlanders, 'better prepared morally and materially', zich dood zullen vechten bij de verdediging van Java. Met het vernietigen van hun eigen olie-installaties hebben ze namelijk de Japanners 'something of the fearful resolve with which the Russians destroyed the Dneiper Dam' getoond. Als de gevechten eenmaal zijn begonnen meldt de *Daily Mirror* (2 maart 1942): 'On land the Dutch defenders gave the invaders the warmest reception they have had so far in the Pacific.' Zie ook het citaat bij noot 9.
  - 26 MOI, 2 maart 1942.
  - 27 MOI, 9 maart 1942.
  - 28 Verhelderend is de opmerking in de *Illustrated London News* (21 maart 1942): 'The Admiralty announcement that British ships played their heroic part in these desperate actions came as a surprise, as they were not previously mentioned'.
  - 29 MOI, 16 maart 1942.

CARTOON

Column

‘Het is gewoon fout om de NAVO als offensieve partij en Rusland als defensieve partij te bestempelen’

Er wordt heel kritisch gedaan over de NAVO. Het zou roekeloos zijn geweest in Irak en Afghanistan en is roekeloos geweest door uit te breiden naar Oost-Europa. Die vaststelling leidt steeds meer Europeanen tot het besluit dat Vladimir Poetin's gedrag begrijpelijk is. De NAVO had maar niet zo onbesuisd moeten zijn. Tot nog toe werd bitter weinig gedaan om die argumentatie te nuanceren en de bevolking te verduidelijken dat het gedrag van Rusland weldegelijk problematisch is.

En daarbij moeten we de NAVO niet eens op een pedestaal plaatsen. Ik denk dat we onze blunders van de voorbije decennia ruiterlijk moeten erkennen. We hebben er een boeltje van gemaakt: de NAVO is decennialang het spoor bijster geraakt met een onsamenhangende wereldwijde missie en tegelijkertijd heeft het zijn kernopdracht verwaarloosd. De hele organisatie is door de tijd heen een steriele managersclub geworden, gerund door hoge omes en generaals die werden opgeslorpt door een vale, bureaucratische cultuur.

Het verdedigen van de waarden uit het trans-Atlantisch verdrag, dat was in het beste geval iets voor de promoblaadjes. De NAVO sprak er nog over, maar met bijzonder weinig bezieling; een beetje als het routinematig aframmelen van een geloofsbelijdenis in de kerk. Weinig *skin in the game*, zoals men dat noemt. Maar dat neemt allemaal niet weg dat de Russen er eveneens een boeltje van maken. De NAVO heeft zich uitgebreid, inderdaad, maar dat was op vraag van de kleine Oost-Europese landen zelf. Tijdens de onderhandelingen in de jaren negentig groeide de bezorgdheid in Warschau en andere hoofdsteden over de terugkeer van hard Russisch nationalisme. Dit was geen annexatie door de Amerikanen. Bill Clinton zelf was bijvoorbeeld niet bijzonder enthousiast en beschouwde uitbreiding als noodzakelijk.

De NAVO-uitbreiding gebeurde grotendeels op vraag van soevereine staten, op hun uitnodiging. Dat is helemaal wat anders dan de Russische druk op landen als Wit-Rusland, de verdeelstrategie in Moldavië en Oekraïne. Het is gewoon fout om de NAVO als offensieve partij en Rusland als defensieve partij te bestempelen. Wat de realiteit het best verklaart is een veiligheidsdilemma: de opmars van de een was een bedreiging voor de ander en vice versa. Zeker, de NAVO heeft een aantal niet geheel succesvolle operaties op zijn conto, waarbij ook burgerdoden vielen. Dat kunnen we niet ontkennen. Maar de Russen gingen vaak nog veel drierster te werk, in Tsjetsjenië, bijvoorbeeld, en Syrië. Het deinst er evenmin voor terug om dictators te steunen. Denk opnieuw aan Wit-Rusland, tal van Afrikaanse landen en Centraal Azië.

Voor mij blijven waarden belangrijk in de internationale politiek. Wat er in het NAVO-handvest staat is waardevol. Dat we die waarden genegeerd hebben, is helaas een feit. Maar aan de basis blijft de machtspolitiek een zaak verschuivende macht en invloed. Zelfs al heeft men kritiek op de NAVO en het Westen, dan nog is het belangrijk dat we onze macht behouden. In de strijd om harten en geesten, moeten we die boodschap krachtig uitdragen.

Dr. Jonathan Holslag is politicoloog en China-kenner. Hij is onder meer docent Internationale Politiek aan de Vrije Universiteit Brussel.

Mariniers en schepelingen in gevecht

Het Marinebataljon op Oost-Java in 1942

Marine Etablissement Oedjong gehuld in rook na een Japans bombardement, maart 1942 (Collectie NIMH)

Na de zware nederlaag van de Geallieerde *Combined Striking Force* in de Javazee op 27 februari 1942 voerde de Japanse invasiemacht amfibische landingen uit op Java. Dit betekende niet het eind van de inzet van de Koninklijke Marine. Een bataljon mariniers en schepelingen vocht onder operationeel bevel van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger in Oost-Java nog een korte en chaotische strijd met de Japanners. In dit artikel wordt dit optreden van het Marinebataljon beschreven en geanalyseerd. Welke taken kreeg het Marinebataljon, was het hiervoor organisatorisch, qua bewapening en opleiding toegerust en hoe heeft het bataljon deze uitgevoerd? De Japanse aanvalsplannen en uitvoering in Oost-Java worden kort beschreven.¹ In dit artikel wordt voor plaatsnamen de oude spelling toegepast.

Organisatie

In april 1940 waren in Nederlands-Indië 351 mariniers gestationeerd, het betrof uit Nederland gedetacheerd beroepspersoneel.² Bij de mobilisatie op 8 december 1941 werden daaruit in de Marinekazerne Goebeng in Soerabaja³ twee compagnieën mariniers geformeerd van elk ongeveer 125 man. Zij moesten vervolgens personeel afstaan aan de vloot en aan een bewakingsdetachement van 30 man voor het transport van NSB'ers naar Suriname. Na de bezetting van Nederland in mei 1940 werd vanaf december van dat jaar aanvulling van beroepspersoneel gevonden door werving in Nederlands-Indië.⁴

Op de dag van de Japanse amfibische landingen, 1 maart 1942, stelde de Commandant der Marine te Soerabaja kapitein ter zee Pieter Koenraad (1890-1968), de twee compagnieën mariniers en de Marine Bewakingsafdeling (MBA) ter beschikking van de commandant IIIe Divisie, generaal-majoor Gustav Adolf Ilgen (1887-1956), die daarop opdracht gaf een gemotoriseerd Marinebataljon te formeren.⁵ Commandant werd luitenant-kolonel der mariniers Willem Albert Johan Roelofsen (1897-1971), die vanaf medio augustus 1941 de oudstaanzwezend officier

van het Korps Mariniers en commandant Marinekazerne Goebeng was. Hij formeerde een bataljon bestaande uit een staf, het Marinierscommando met twee compagnieën mariniers, twee compagnieën MBA, een mitrailleursectie in drie overvalwagens, een geneeskundige groep ('ambulance') en een logistieke groep ('trein'), zie Figuur 1. Al met al ongeveer 400 man. Het voertuigenpark telde onder meer jeeps (blitz-buggie), motoren met zijspan, enkele vrachtwagens en zogeheten overvalwagens (gepantserde personeelsvoertuigen). Roelofsen wist ook het niet-strijdende gedeelte van voertuigen te voorzien, zodat het bataljon volledig gemotoriseerd was. Verbindingen verliepen via het civiele telefoonnet of met ordonnansen. Op 4 maart werd nog een radiogroep ingedeeld, maar de radioverbindingen zouden uiterst gebrekkig blijken.⁶

Bewapening

De standaard bewapening was het geweer M.95 met voor driekwart van het kader een pistoolmitrailleur. Als groepswapen beschikte het bataljon over twee verschillende typen lichte mitrailleurs met de daarbij horende verschillende munitie. Bij de mitrailleursectie waren twee overvalwagens bewapend met een derde type mitrailleur en de derde met een licht kanon. Handgranaten waren ruimschoots beschikbaar.⁷ In de bewapening van het Marinebataljon ontbrak vooral een eigen vuursteunelement. Afgezien van de geschutswagen ontbraken mortieren en/of licht infanteriegeschut. Dit gold ook voor luchtdoel- en pantserbestrijdingsmiddelen.

Personeel

De personele sterkte van de compagnieën van het Marinebataljon was laag met als gevolg een beperkte stootkracht en door de samenvoeging van mariniers en bewakingstroepen kende de eenheid weinig cohesie. Ook het onderlinge verschil in geoefendheid was groot. De MBA-compagnieën waren geoefend in statische objectbeveiliging en niet in een bewegend gevecht tegen een modern bewapende tegenstander. De mariniers waren tot op compagnieën niveau beperkt geoefend. Ervaring op bataljonsniveau ontbrak. Een laatste achtstal ontbrekende Javaanse burgerchauffeurs van het Vrijwillige Autobestuurders Korps werden op 4 maart bij de eenheid geplaatst. De bestuurders van de MBA waren daarbij niet geoefend in colonne rijden.

Eerste inzet

De eerste gewapende inzet van het Marinebataljon vond niet tegen de Japanners plaats, maar tegen de lokale bevolking. Ten noordoosten van Grisse braken op 2 maart ernstige ongeregelde heden uit onder de bevolking waarbij een Indische bestuursambtenaar omkwam. Tussen 2 en 4 maart verleende een sectie mariniers van het bataljon hier bijstand. Bij hun aankomst had de politie overigens de rust reeds hersteld. Vijf of zes plundersers werden in overleg met het bestuur door het detachement gefusilleerd. Daarna voerde deze eenheid een verkenning uit langs de noordkust van Java in de richting van het door de Japanners bezette Toeban.⁸

Japanse opmars

In de nacht van zaterdag 28 februari op zondag 1 maart 1942 had het Japanse 16de Leger op drie plaatsen op de noordkust van Java amfibische landingen uitgevoerd. Bij Kragan in Midden-Java ging de 48ste Divisie aan land. Haar operationele doel was Soerabaja.⁹ Deze strijdmacht, onder bevel van luitenant-generaal Yūitsu Tsuchihashi (1891-1972), was een versterkte gemotoriseerde infanteriedivisie met een omvang van 12.893 man. Hieraan was een tankeenheid van bataljonssterkte toegevoegd. De divisie had deelgenomen aan de eerste fase van de Japanse aanval op de Filipijnen. Na de verovering van Manila was zij uit de lijn genomen en gereedgemaakt voor inscheping. De divisie was mede door op de Filipijnen veroverd materiaal geheel gemotoriseerd.¹⁰

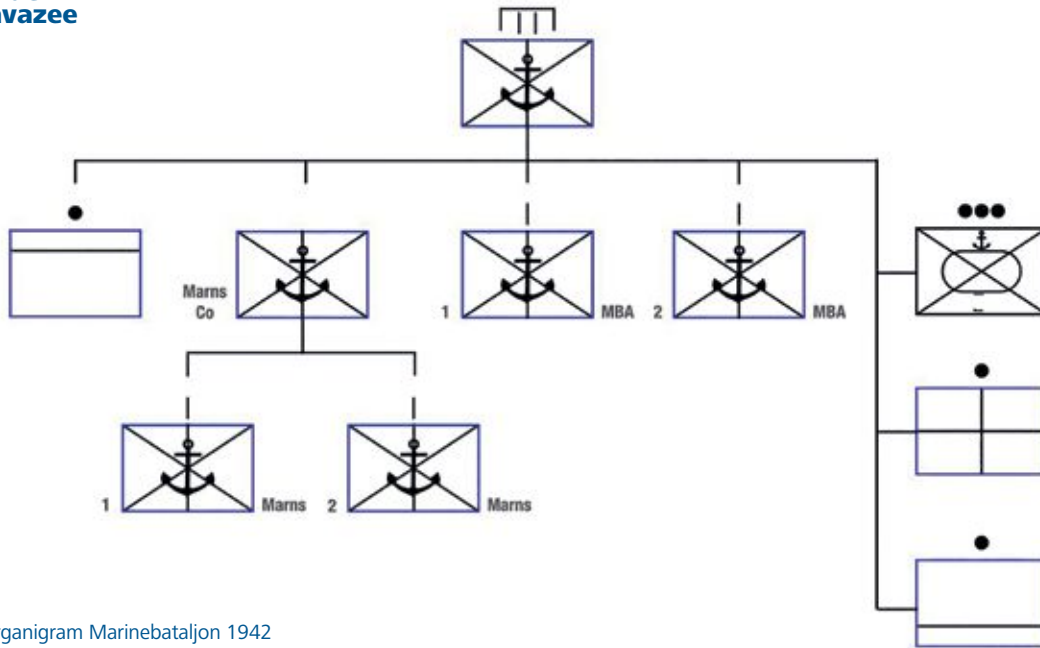
De Japanners hadden geen hoge dunk van de gevechtskracht van het KNIL. In 1941 schatten zij de omvang van de Nederlandse landstrijdkrachten op Java op twee divisies '(...) but with about two-thirds of the force consisting of indigenous troops, they do not have much of a fighting spirit.' Zij verwachtten dat na een succesvolle landing 'Java could be conquered in about one week because of its well-developed grid of good motorways.'¹¹

Generaal Tsuchihashi wilde optimaal gebruikmaken van zijn mobiliteit. Hij dacht na de landing bij Kragan met zijn divisie in één beweging de overgangen over de Solorivier en de olievelden bij Tjepoe te veroveren. Op de flanken moesten Rembang en Toeban worden bezet. Aan de Solorivier wilde hij zijn divisie verzamelen om vervolgens met zijn hoofdmacht in een bewegingsoorlog richting de Brantasrivier door te stoten. Vanuit Bodjonegoro moesten richting Soerabaja met een nevenaantal vijandelijke eenheden worden gebonden. Tsuchihashi verwachtte op 5 maart aan de Brantas in ontmoetingsgevechten het KNIL beslissend te verslaan. Daarna was het plan Soerabaja vanuit het zuiden aan te vallen.¹²

De Japanse landing bij Kragan vond niet zonder tegenstand plaats. B-17 zware bommenwerpers (USAAF) en Vildebeest torpedobommenwerpers (RAF) voerden in de nacht bombardementen uit, gevolgd in de ochtend door

Lichte mitrailleurteam van het Marinebataljon met de Breda M30 7,35 mm. Dit was een door de Britten in Afrika buitgemaakt Italiaans wapen (Collectie Mariniersmuseum)

Figuur 1: organigram Marinebataljon 1942

aanvallen met jagers: Curtiss P-40's (USAAF) en Hurricanes en Brewster B-339D Buffalo's van de ML-KNIL. Zij brachten de invasiemacht enige verliezen toe, maar deze waren licht en hielden de landingen niet tegen. Na deze aanvallen evacueerden de Amerikaanse luchtmacht krachten Java. De RAF en ML-KNIL trokken zich tegelijkertijd terug op West-Java. De Japanse luchtmacht krachten kregen hierdoor in Oost-Java *air supremacy*.¹³

Op 2 maart bereikten de Japanse troepen de Solorivier, maar de overgangen en de olievelden en -raffinaderij bij Tjepoe bleken vernield. Op de flanken werden Rembang en Toeban bezet. Eerstgenoemde plaats werd daarbij als logistieke basis ingericht. De door zware regenval gezwollen Solorivier vormde een ernstige belemmering voor een bruggenslag. Tsuchihashi had zijn divisie in vier gevechtsgroepen georganiseerd. Vanaf de Solorivier zette hij in de avond van 4 maart met de Gevechtsgroep Abe, een met tanks en artillerie versterkt infanterieregiment, over de zuidelijke as zijn hoofdaanval in. De Gevechtsgroep Kitamura (een versterkt bataljon) voerde over de noordelijke as de geplande nevena aanval uit.¹⁴

Oost-Java werd verdedigd door de IIIe Divisie onder generaal-majoor Ilgen. 'Divisie' was een wijde naam voor een eenheid die feitelijk alleen bestond uit het 6de Regiment Infanterie (6 RI) en enkele ondersteunende eenheden. Ilgen had opdracht de marinebasis Soerabaja te verdedigen, maar na de verloren Slag in de Javazee was de havenstad een vlootbasis geworden zonder vloot. Ilgen organiseerde zijn divisie in een statisch deel voor de verdediging van Soerabaja (Veiligheidsbezetting Soerabaja (VBS)) en een Mobiele Groep. Na de Japanse landing liet hij zijn offensieve operatieplan varen en koos voor de verdediging ter dekking van de vernieling van de vlootbasis. Uit opstellingen vanachter de Solorivier moest de Mobiele Groep een vertragend gevecht voeren.¹⁵

'Tsuchihashi verwachtte op 5 maart aan de Brantas in ontmoetingsgevechten het KNIL beslissend te verslaan'

Luitenant-kolonel W.A.J. Roelofsen
(Collectie Mariniërmuseum)

Luitenant-generaal Yuitsu
Tsuchihashi (Wikimedia Commons)

Ilgen's tegenaanval

Op 4 maart waren de vernielingen van de vlootbasis en de civiele haven van Soerabaja nagenoeg voltooid. Ilgen besloot daarop zijn defensieve houding te verruilen voor een offensief optreden met zijn Mobiele Groep. De officier meende dat de Japanners slechts met verkenningseenheden de Solorivier waren overgestoken. Hij dacht daarom een partieel succes tegen deze troepen te kunnen behalen. Het doel was de herovering van Tjepoe door middel van een dubbele omvatting. Hij verdeelde zijn troepen in drie eenheden. Vanuit het noorden moest zijn hoofdmacht, de Noordcolonne, bestaande uit twee infanteriebataljons Bodjonegoro hernemen en naar Tjepoe doorstoten. Vanuit het zuiden zou het Marinebataljon met het Detachement De longh, bestaande uit een eskadron cavalerie en een versterkte gemotoriseerde infanteriecompagnie, de Zuidcolonne,

Het operatiegebied Oost-Java (E. van Oosten, Nationaal Instituut voor Militaire Historie)

richting Tjepoe aanvallen en de Japanse noodbrug aldaar vernielen. De vijandelijke eenheden op de oostelijke oever zouden zo worden afgesneden wat kans bood hen afzonderlijk te verslaan. Volgens Roelofsen schatte de divisiestaf de vijandelijke sterkte op circa 350 man. Achter de Brantas moest Groep Zuid met twee tweedelijns bataljons en een afdeling veldartillerie de zuidwestelijke opmarsroute naar Soerabaja afsluiten. Ilgen zette voor zijn tegenaanval niet de gehele Mobiele Groep in. Eén infanteriebataljon hield hij achter te Soerabaja met het oog op mogelijke Japanse luchtlandingen. Doordat zijn veldartillerie was ingedeeld bij de Groep Zuid miste de tegenaanval vuursteun. Daarnaast waren de aan de Zuidcolonne toegevoegde eenheden numeriek te zwak. Het Nederlandse offensief ontbeerde zo stootkracht. Fundamenteel was dat aan het operatieplan een onjuiste analyse van de vijand ten grondslag lag.¹⁶ De tegenaanval van Ilgen vond plaats langs dezelfde assen als de opmars van de 48ste Divisie. In beide gevallen leidde dit tot ontmoetingsgevechten. De voorhoede van de Noordcolonne botste op de Japanse nevenaanval en werd na een kort gevecht teruggeslagen. Op de zuidelijke aanvalsas kwam het Detachement De longh in gevecht met de voorhoede van de Gevechtsgroep Abe. Het werd in een verdragend gevecht teruggedreven nog voordat het Marinebataljon was gearriveerd. Door de snelle en krachtige Japanse opmars kwam zo aan de tegenaanval een eind nog voordat deze goed en wel begonnen was.

Gevechten aan de Brantas

Het Marinebataljon concentreerde zich in de avond van 4 maart in Djombang aan de Brantas. Roelofsen stuurde diezelfde avond een verkenningdetachement onder eerste luitenant der mariniers Johannes Gerardus Maria Nass (1911-1989), de latere Korpscommandant, uit richting Ngawi. Het Detachement Nass, een versterkt peloton, kwam hierop bij Nganjoe in gevecht met vijandelijke troepen. Met omsingeling bedreigd trok het in zuidelijke richting naar Kediri terug en opereerde vervolgens op de rechterflank van de Japanse opmarsroute. Nass sloot zich in de namiddag van 5 maart te Djombang weer bij het Marinebataljon aan. Roelofsen concludeerde op basis van inlichtingen van het Detachement De longh dat de vijand een zelfstandig opererend bataljon omvatte. Hoewel sterker dan aanvankelijk ingeschat dacht hij niettemin dit bataljon met een omvatting vanuit Kediri te kunnen verslaan. De divisie hield echter vast aan het aanvalsplan en beval een offensief west over Kertosono. In de ochtend van donderdag 5 maart werd de 2de Compagnie Mariniers in het centrum van Kertosono tijdens een ruststop door twee Japanse vliegtuigen aangevallen. De mariniers leefden in de veronderstelling dat de stad vrij was van Japanners. Terwijl de eenheid dekking zocht kwam zij onder vuur te liggen van de voorhoede van de Gevechtsgroep Abe. Tijdens deze strijd werd de compagnie uiteengeslagen.¹⁷

De Japanners zetten hierna hun aanval bij Kertosono voort over de onvolledig vernielde verkeersbrug en de nog intacte spoorbrug. Onder deze druk sloeg een zwak Javaans bataljon van Groep Zuid deels op de vlucht. De aanwezige veldartillerie vuurde niet en trok terug. In de namiddag nam Roelofsen ook de 1ste Compagnie Mariniers oost van Kertosono terug. Hij hoopte vanuit Djombang die nacht opnieuw via Kediri in de aanval te kunnen gaan. De verkeersbrug te Kediri viel echter 's middags onbeschadigd in Japanse handen. Met het verlies van Kertosono en Kediri was de afsluiting achter de Brantas doorbroken.

Terugtocht

Door het mislukken van de tegenaanval was het Ilgen duidelijk geworden dat de Japanners met sterke krachten langs twee assen in een dubbele omvatting richting Soerabaja in opmars waren. Hij besloot daarop in de namiddag van 5 maart Soerabaja los te laten en zijn mobiele troepen rond Porong te concentreren. Hiermee plaatste hij het mobiele deel van zijn troepen buiten de Japanse dubbele omvatting. Het statisch deel van zijn troepenmacht moest de stad verdedigen. Vanuit Porong kon Ilgen de Japanse opmars richting Soerabaja in de rug bedreigen. Daarnaast bood deze opstelling hem de mogelijkheid verder landinwaarts terug te trekken. Daar dacht hij vervolgens een guerrilla te kunnen voeren.¹⁸

Pillbox achter de Porong-rivier nabij de monding van de Brantas (Collectie NIMH)

'Door de snelle en krachtige Japanse opmars kwam zo aan de tegenaanval een eind nog voordat deze goed en wel begonnen was'

Luchtverkenning informeerde de 48ste Divisie over de concentratie bij Porong. Daarop viel de Gevechtsgroep Abe de stelling te Porong op 6 maart aan. De verraste verdedigers werden uiteengeslagen. De gevechtsbereidheid van het KNIL was gering. De militaire organisatie vertoonde ernstige ontbindingsverschijnselen. Met het restant van zijn troepen trok Ilgen na dit echec verder terug. De 48ste Divisie zette de achtervolging niet in. Het achtte de Nederlands-Indische troepen

beslissend verslagen. Het keerde zich richting Soerabaja: het operatiedoel. De zuidrand van de stad werd op 6 maart bereikt. De volgende dag besloot het KNIL-garnizoen op Madoera terug te trekken. Tsuchihashi plande de aanval op Soerabaja op 9 maart. Daarbij beschikte hij over een buitgemaakte gedetailleerd verdedigingsplan. Zover is het door de capitulatie van het KNIL op Java niet meer gekomen. In de namiddag van 8 maart 1942 trokken de Japanners Soerabaja binnen.¹⁹

De gevechten op 5 maart waren voor het Marinebataljon het eerste en laatste gevechtscontact met de Japanners. Het restant van het Marinebataljon sloot zich bij de algemene terugtocht van het KNIL aan. Het bataljon ging op 19 maart 1942 in krijgsgevangenschap. De mariniers verliezen bedroegen: negen gesneuvelden (zes gewonde mariniers zouden later aan hun verwondingen bezwijken), tien door de Japanners geëxecuteerd en in totaal zes vermisten. Deze verliezen worden uitsluitend toegeschreven aan de uiteengeslagen compagnie mariniers in Kertosono. Van 1 tot 8 maart deserteerden acht mariniers en veertien zeemiliciens en koks.²⁰

Conclusie

De Japanse aanval op Oost-Java verliep nagenoeg geheel volgens het operatieplan van luitenant-generaal Tsuchihashi. De vernieling van de olie-installaties bij Tjepoe en de overgangen over de Solorivier waren echter een tegenvaller. Ook de bouw van noodbruggen verliep traag. Dit kon de snelle opmars evenwel nauwelijks vertragen. Het KNIL bleek niet in staat de vijandelijke plannen wezenlijk te doorkruisen. Het Marinebataljon stond voor een onmogelijke opgave. De Zuidcolonne bestaande uit verkenners en lichte infanterie met de omvang van een versterkt bataljon (minus) werd offensief ingezet tegen de hoofdmacht van de 48ste Divisie. Roelofsen zette daarbij slechts de helft van zijn bataljon in. De niet voor een conventionele oorlog geoefende MBA-compagnieën hield hij achter. De mariniers werden door hem niet als geheel, maar in gedeelten ingezet. Zijn verbindingen waren, ondanks de inzet van radiotelegrafie en -telefonie, gebrekkig. Dit had een nadelige invloed op de commandovoering en de *situational awareness*. Hierdoor ontbrak een essentiële voorwaarde voor een realistische planning en inzet van krachten. Daarnaast werd de commandovoering door Ilgen en Roelofsen gekenmerkt door zelfoverschatting en onderschatting van de tegenstander. Een tegenstander

Overgave van het KNIL in Kalidjati.
Lt. Gen. Ter Poorten (eerste links)
en Lt. Kol. Mantel (tweede links)
(Collectie NIMH)

die niet alleen operationeel, maar ook tactisch telkens de meerdere bleek van de Nederlandse troepen. Ook wat betreft de snelheid van hun opmars. Dit ondanks het 'bar slecht' schieten en dat het geen 'prima troepen' waren.²¹

Ilgen en Roelofsen wilden in het offensief gaan zonder dat zij of hun troepen het aanvallend gevecht in voldoende mate beheersten. De *Australian Director of Military Intelligence* rapporteerde daarom eind 1941 over het KNIL dat *'the army is well equipped. Their training is mainly defensive and their knowledge of offensive tactics is more theoretical than practical.'*²²

Drs. M.J. (Marc) Lohnstein is assistent-conservator bij Museum Bronbeek in Arnhem en auteur van *Netherlands East Indies Army 1936–1942*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2018 en *The Netherlands East Indies Campaign 1941–42. Japan's Quest for Oil*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2021. Momenteel werkt hij aan de publicatie *The Dutch-Indonesian War 1945-49: Armies of the Indonesian War of Independence*.

De redactie van het Marineblad is cartograaf dhr. Erik van Oosten (NIMH) zeer erkentelijk voor het aanleveren van een operatiekaart.

Noten

- De auteur bedankt Mark Loderichs en Tico Onderwater voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
- Vos van Steenwijk, Mr. A.N. baron de, *Het marinebeleid in de Tweede Wereldoorlog*. Bijdragen tot de Nederlandse marinegeschiedenis 3, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam/Dieren 1986, 134.
- Op verzoek van de redactie van het Marineblad is besloten bij het vermelden van plaatsnamen gebruik te maken van de oude spelling.
- Zie wervingsadvertenties in bijvoorbeeld De Indische Courant van woensdag 11 december 1940 en Bataviaasch Nieuwsblad, donderdag 16 oktober 1941. www.delpher.nl/nl/kranten. Bezocht november 2021 en Nuis, J., *Marinebataljon. Oost-Java, maart 1942. De strijd tegen de Japanse troepen in opmars naar Soerabaja*, Mariniersmuseum der Koninklijke Marine, Rotterdam 2014, 14-15 en 28-29.
- NIMH, Nederlands-Indië contra Japan, 508, inv. nr. 445, Roelofsen, W.A.J., Rapport over de verrichtingen van het Marinebataljon Oost-Java van 1 tot en met 9 Maart 1942.
- NIMH, Nederlands-Indië contra Japan, 508, inv. nr. 445, Roelofsen, W.A.J., Rapport over de verrichtingen van het Marinebataljon Oost-Java van 1 tot en met 9 Maart 1942.
- Nuis, J., *Marinebataljon. Oost-Java, maart 1942. De strijd tegen de Japanse troepen in opmars naar Soerabaja*, Mariniersmuseum der Koninklijke Marine, Rotterdam 2014, 19-20.
- Nuis, J., *Marinebataljon. Oost-Java, maart 1942. De strijd tegen de Japanse troepen in opmars naar Soerabaja*, Mariniersmuseum der Koninklijke Marine, Rotterdam 2014, 33-44 en NIMH, Nederlands-Indië contra Japan, 508, inv. nr. 445, Roelofsen, W.A.J., Rapport over de verrichtingen van het Marinebataljon Oost-Java van 1 tot en met 9 Maart 1942.
- Nortier, J.J., P. Kruijt en P.M.H. Groen, *De Japanse aanval op Java. Maart 1942*, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1994, 192-246.
- Lohnstein, Marc, *The Netherlands East Indies Campaign 1941–42. Japan's Quest for Oil*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2021, 16 en 86.
- Rommelink, W. (editor and translator), *The Invasion of the N.E.I. East Indies*. Leiden University Press, 2015, 16.
- Rommelink, W. (editor and translator), *The Invasion of the N.E.I. East Indies*. Leiden University Press, 2015, 548-555.
- Boer, P.C., *De luchtstrijd om Indië. Operaties van de Militaire Luchtvaart KNIL in de periode december 1941-maart 1942*, Van Holkema & Warendorf, 1990, 217-225.
- Lohnstein, Marc, *The Netherlands East Indies Campaign 1941–42. Japan's Quest for Oil*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2021, 16 en 86.
- NIMH, Nederlands-Indië contra Japan, 508, inv. nr. 444, Ilgen, Rapport over de krijgsverrichtingen der Ille Divisie (Oost-Java) in het tijdvak december 1941-maart 1942, 's-Gravenhage, 1 juli 1946.
- Nortier, J.J., P. Kruijt en P.M.H. Groen, *De Japanse aanval op Java. Maart 1942*, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1994, 212-224.
- Nuis, J., *Marinebataljon. Oost-Java, maart 1942. De strijd tegen de Japanse troepen in opmars naar Soerabaja*, Mariniersmuseum der Koninklijke Marine, Rotterdam 2014, 80-84.
- NIMH, Nederlands-Indië contra Japan, 508, inv. nr. 444, Ilgen, Rapport over de krijgsverrichtingen der Ille Divisie (Oost-Java) in het tijdvak december 1941-maart 1942, 's-Gravenhage, 1 juli 1946.
- Rommelink, W. (editor and translator), *The Invasion of the N.E.I. East Indies*. Leiden University Press, 2015, 561-567 en Nortier, J.J., P. Kruijt en P.M.H. Groen, *De Japanse aanval op Java Maart 1942*, De Bataafsche Leeuw, Amsterdam 1994, 232-242.
- Nuis, J., *Marinebataljon. Oost-Java, maart 1942. De strijd tegen de Japanse troepen in opmars naar Soerabaja*, Mariniersmuseum der Koninklijke Marine, Rotterdam 2014, 176 en 197-198.
- NIMH, Nederlands-Indië contra Japan, 508, inv. nr. 473, Veenhuys, G.J.B., Verklaring afgelegd in de 415e Vergadering der Commissie Militaire Onderscheidingen d.d. 16 November 1950.
- Lohnstein, Marc, *The Netherlands East Indies Campaign 1941–42. Japan's Quest for Oil*, Osprey Publishing Ltd., Oxford, 2021, 92.

Column

‘Als klap op de vuurpijl belde Navalny de FSB-officier die hem had vergiftigd, ontfutselde een bekentenis en schold betrokkene en passant uit omdat hij had gefaald in zijn opdracht’

Sergei Boeke is politiek adviseur bij het NAVO-hoofdkwartier JSEC in Duitsland. Hij schrijft op persoonlijke titel.

Het zijn niet alleen inlichtingenanalisten die de Russische militaire bewegingen in en rond Oekraïne in kaart brengen. Met satellietbeelden, beeldmateriaal op sociale media en geolocatie-software kan iedereen dit zelf doen. De afgelopen tien jaar heeft *Open Source Intelligence* (OSINT) een vlucht genomen. Een van de pioniers was Bellingcat, die via open bronnen het neerschieten van MH17 onderzocht. Eerst werd het exacte BUK-lanceerplatform geïdentificeerd, toen werd de route van het voertuig vanuit zijn Russische kazerne naar Oekraïne uitgestippeld en vervolgens werd de gehele staf van de luchtverdedigingseenheid – zo’n 200 man - met naam en toenaam in kaart gebracht. Jaren later werd het GRU-team dat Skripal moest ombrengen eveneens via OSINT-technieken ontmaskerd, met als bijvangst de namen van ruim 300 inlichtingsofficieren die hun auto hadden geregistreerd op het adres van het GRU-hoofdkwartier in Moskou. De Novichok moordpoging tegen Navalny werd via gelekte databases met telefoonmetadata, paspoortgegevens en vluchtdata eveneens ontrafeld. Als klap op de vuurpijl belde Navalny (die zich voordeed als een hoge veiligheidsfunctionaris) de FSB-officier die hem had vergiftigd, ontfutselde een bekentenis en schold betrokkene en passant uit omdat hij had gefaald in zijn opdracht.

Nu hebben inlichtingendiensten afgelopen jaren ook niet stil gezeten. Toch valt er vooral op het gebied van internationale samenwerking nog veel te winnen. Het summum is het *Five Eyes* (FVEY) inlichtingengenootschap van de VS, het VK, Australië, Canada en Nieuw Zeeland. Niet alleen besteden de Angelsaksische landen verhoudingsgewijs veel meer geld aan inlichtingen dan Europese landen, hun samenwerking vormt een nog grotere ‘*force multiplier*’. Ze communiceren en werken met gemeenschappelijke systemen, wisselen personeel uit en hebben afspraken wie welke dreiging onderzoekt. Het verbond is gebaseerd op een gezamenlijke taal en cultuur en decennia aan succesvolle samenwerking. Alles draait om vertrouwen. Europese inlichtingendiensten, daarentegen, zijn lang niet zover. Ze wisselen zeker bilateraal en multilateraal informatie uit - binnen de NAVO en toenemende mate EU - maar de samenwerking is onvergelijkbaar met de FVEY-groep, zowel in omvang, diepte als kwaliteit van inlichtingen. Toch is het van groot belang voor de landen zelf -en voor Europa- dat inlichtingensamenwerking op het continent naar een hoger plan wordt getild. OSINT biedt hiertoe een geschikte opstap – juist omdat men geen geheime bronnen (technisch of menselijk) hoeft te delen.

Nederland is in een unieke positie om hier het voortouw te nemen. Verschillende Nederlanders hebben aan de voorhoede gestaan van het ontwikkelen van OSINT-technieken. Open bronnen melden dat de MIVD, als enige inlichtingendienst in de EU, deel heeft uitgemaakt van de FVEY-groep. Dit gold weliswaar alleen voor het onderwerp Afghanistan en gedurende de tijd dat Nederland *lead nation* was in Uruzgan. OSINT is al langere tijd door analisten in een ‘ondersteunende’ rol gebruikt, en wordt nu ook op een meer ‘offensieve’ manier ingezet. Waarom geen multinationale OSINT teams maken, samen met bijvoorbeeld de diensten uit Duitsland, Frankrijk, Denemarken en Zweden? Met deze partners wordt al veelvuldig inlichtingen uitgewisseld. De OSINT-teams kunnen zich elk richten op een afgebakende onderzoeksvraag binnen wettelijke kaders. De inlichtingendienst die optreedt als gastheer kan het team ondersteunen met informatie uit de eigen geheime bronnen. Door te werken met gezamenlijke OSINT-teams hoeven de diensten niet hun tafelzilver uit te stallen en houden ze hun kroonjuwelen in de kluis. Zo kan het vertrouwen in een operationele setting en op een praktische wijze rustig worden opgebouwd. Dan is OSINT niet zozeer een concurrent voor de diensten, maar juist de aanjager voor verdere Europese inlichtingensamenwerking.

Reactie naar aanleiding van het artikel
'Nachtactie bij Kaap Bon, 1941: schoolvoorbeeld
van agressief en beslissend optreden in het kader
van sea control', door dr. Anselm van der Peet,
Marineblad nr. 8 2021.

Beste Anselm, mijn complimenten voor jouw mooie artikel over de nachtactie bij Kaap Bon in 1941. Ik onderschrijf jouw conclusie dat analyses van (fysieke) oefeningen en historische casestudies kunnen bijdragen aan inzicht in het hedendaagse maritieme optreden in een *high-intensity* conflict.

Deze casestudie geeft aan dat in het gevecht techniek belangrijk is, maar vaak niet doorslaggevend. Naast technologische ontwikkelingen zijn leiderschapskennmerken en de wijze van optreden van doorslaggevend belang. Dit is een rode draad die te onderkennen valt in de vele (maritieme) conflicten in de loop van de geschiedenis. Daarnaast kenmerkt de maritieme strijd zich vaak door een langdurige zoektocht naar de (eventueel aanwezige) vijand, gevolgd door een zeer korte, hevige en dodelijke zeeslag. De beschreven nachtactie bij Kaap Bon is hier een kenmerkend voorbeeld van. Ik zie (vooralsnog) geen redenen dat dit in de toekomst zal veranderen.

Het is de uitdaging van marineofficieren en andere specialisten om de tijdloze lessen van maritiem-historische casestudies, zoals onder andere door jou gedestilleerd, te combineren met hedendaagse technologische ontwikkelingen, vernieuwende concepten en bijpassende doctrines. Dit is nodig om gereed te blijven voor het eerstvolgende *high intensity* maritieme conflict. Ik zie het als de taak van marineofficieren om zowel jongere collega's als zichzelf verder op te leiden en te trainen. Jouw artikel geeft richting aan het resultaat van dit opleiden en trainen. In mijn ogen is het resultaat een agressieve en vooruitziende *mindset*, handelend op basis van gecalculeerd risico, gecombineerd met de inzet van de beschikbare capaciteiten, ondersteunt met tactische vernuft, gebruikmakend van de omgeving en met een portie (afgedwongen) geluk.

Primair gebeurt het opleiden en trainen aan boord van schepen en in de trainers van de operationele school. De fundamenteen hiervoor leggen wij in de discussies in de verblijven van onze schepen en kazernes en in de vakbladen, zoals het *Marineblad*. Jouw artikel draagt hier aan bij. Mijn dank daarvoor, ga hier vooral mee door!

Welmer Veenstra

Reactie van de auteur

Waarde Welmer,

Veel dank voor je vriendelijke woorden naar aanleiding van mijn artikel over de Slag bij Kaap Bon. Uiteraard onderschrijf ik je opmerking dat blijvende lessen van relevante casestudies uit het (recente) verleden, in combinatie met te ontwikkelen maritiem-strategische en doctrinaire uitgangspunten, belangrijk zijn (en blijven!) voor een hieruit voortkomende *naval toolbox* en oefeningen in casu nabij een *high intensity* conflict tegen *peer opponents*.

Inzake toekomstige bijdragen van mijn hand in het verlengde van voornoemd artikel, maak ik je er sowieso graag op attent dat ondergetekende doende is met een boekbespreking van Brett Friedman's *On Operations: Operational Art and Military Disciplines* (2021). Hij beschrijft hierin dat de afgelopen eeuw de opzet van militaire staven niet echt is veranderd. Freedman illustreert bovendien met historische voorbeelden van het functioneren van en aansturen door stafofficieren, alsook de betekenis van de output van dergelijke staven voor veldcommandanten, hoezeer deze oppercommando's nu en in de toekomst kunnen of misschien zelfs moeten worden georganiseerd.

Analyse van krijgsgeschiedenis is en blijft mijns inziens een boeiend maar bovenal leerzaam en noodzakelijk instrument voor de krijgsmacht.

Anselm van der Peet

Josine van Aggelen

Op 26 februari 2022, bij de 80-jarige herdenking van de Slag in de Javazee in de Kloosterkerk te Den Haag¹, zal aandacht worden besteed aan drie thans nog in leven zijnde overlevenden van de Japanse aanval op negen vliegboten van de Marine Luchtvaartdienst in de baai van Broome op 3 maart 1942, te weten Theo Doorman, Josine van Aggelen en David Sjerp. In deze rubriek het verhaal van de toen zesjarige Josine van Aggelen (Zijpe, 1935).

De ondergang van het geallieerde marine-eskader in de Javazee op 27 februari 1942 betekende tevens het einde van de geallieerde strijd ter zee tegen de overmachtige Japanse vloot. Waarnemend vlootvoogd Schout-bij-nacht van Staveren gaf de waarnemend commandant van de marineluchtvaartdienst (CMLD) Kapitein ter zee Hendrikse opdracht de MLD-eenheden, die op diverse schuilplaatsen op Oost-Java gevechtsgereed lagen, te laten uitwijken naar Australië. Op 2 maart 1942 kwam Josines vader, sergeant-vliegtuigmaker J.G. van Aggelen, die meccano was op de Catalina Y-59, onverwacht bij hun huis voorrijden. Diezelfde ochtend had SBN van Staveren KTZ Hendrikse het bevel gegeven dat de gezinnen met de vertrekkende vliegtuigbemanningen konden meevliegen, evenals de dames Doorman, Lacomblé en Hekking. Haar moeder (Josina Alida van Kooten) en Josine moesten snel instappen met vermoedelijk alleen wat snel bij elkaar gegriste

bagage. De hond werd achtergelaten. Van de autorit kan Josine zich weinig herinneren. Ze reden door de bergen naar de zuidkant van Java, naar een meertje bij Toeloeng Agoeng waar vier Catalina vliegboten met hun staart over de oever gereedlagen. Via de staart en de mitrailleurkoepel werden ze in de Y-59 vliegboot geholpen, die behoorlijk was volgepropt met mensen. Net voor zonsondergang stegen ze op richting Australië. Het was donker en uit het raampje zag Josine de maan en de kustlijn.

Omstreeks 09.30 in de ochtend van 3 maart verscheen een formatie van negen Japanse Zero-jachtvliegtuigen - afkomstig van Koepang op Timor - boven de Roebuck-baai en viel het vliegveld van Broome en de voor anker liggende vliegboten aan met de boordmitrailleurs. Aan boord van de negen Nederlandse vliegboten - waarvan er zes volgepakt waren met gezinsleden - werden talrijke inzittenden gedood of gewond. De uitstromende benzine vatte onmiddellijk vlam en vormde een ware vuurzee rondom de brandende en zinkende vliegboten waaraan moeilijk viel te ontkomen. De herinneringen aan haar ouders tijdens de aanval zijn fragmentarisch. Haar moeder hielp mensen bij de 'blisters' om uit de vliegboot in zee te springen. Haar vader had in de koepel gezeten om de 20mm boordmitrailleur te bedienen, maar kwam naar beneden waar hij achter haar neerknielde en zich over haar heen boog. Ze waren maar even samen, toen hij plots in elkaar zakte. Vrijwel meteen daarna was Josine van de wereld. Ze kwam weer bij haar positieven toen ze in zee lag naast haar moeder die in het water wegzonk, vermoedelijk geraakt door mitrailleurvuur. Josine

De familie van Aggelen (privécollectie)

probeerde haar nog bij haar schouderbanden omhoog te houden, maar ze was te zwaar en ze moest haar moeder loslaten. Ze vond het door de golfslag erg moeilijk om haar hoofd boven water te houden. Gelukkig kon ze al wel zwemmen. Tijdens het zwemmen pakte ze af en toe naar haar oor dat erg pijn deed en vouwde zo nu en dan haar handen samen om een schietgebedje te doen. Om zich heen zag ze mensen in zee drijven met opgeblazen gezichten. Op een gegeven moment werd Josine te hulp geschoten. Dit bleek later een Aboriginal te zijn - Charles d'Antoine - die werkzaam was bij het tanken van brandstof in vliegtuigen en die snel te water was gegaan om hulp te bieden aan de talloze mensen die door de aanval in het water in moeilijkheden waren gekomen. Om Josine te beschermen tegen het vijandelijk mitrailleurvuur, duwde hij haar bij nadering van de Japanse jachtvliegtuigen steeds onder water. Josine – onwetend van het feit dat dit haar leven reddde – hield hier nog jarenlang angsten aan over. Dit trauma werd nog versterkt door het zien wegzinken van haar moeder, kort daarvoor.³

Na ongeveer twee uren in het water te hebben gelegen kwamen er mensen met bootjes van de wal om drenkelingen op te pikken. Ook Josine werd aan boord gehesen. Ze kwam naakt aan; wie haar kleren in zee had uitgedaan kan ze zich niet herinneren, maar ze veronderstelt dat ze zijn uitgedaan, omdat natte kleding te zwaar werd in het water. Ze kwam terecht in het ziekenhuis waar ze in een bed werd gelegd met een onbekende jongen. Ze herinnert zich nog scherp dat het dak van het ziekenhuis stuk was. Op het bed naast haar zag ze hoe een man zittend werd geopereerd aan zijn rug om een kogel te verwijderen. De milicien-sergeant zeewarner H.M. Juta, die acht maanden daarvoor nog stuurman op de Grote Handelsvaart was en in zijn opleiding een medische stage had gedaan, had zijn hulp aangeboden aan de artsen voor het zien en behandelen van de lichtgewonden. Hij trof de zesjarige Josine van Aggelen in een hospitaalbed met een bloederige lap tegen het oor. Hij bekeek de wond en stelde vast dat een mitrailleurkogel zich rakelings langs haar hoofd door de oorschelp had geboord. In het bed ernaast lag de zesjarige zoon van mevrouw Doorman, die zich met hem bezighield. Zij waarschuwde Juta dat Josine haar beide ouders had verloren. Hij bracht haar naar het vliegveld waar een troepenvliegtuig klaarstond om te vertrekken naar Perth. Hij legde Josine in de schaduw van een grote vliegveldwals en informeerde bij enkele vrouwen en kinderen, die naar het vliegtuig liepen, of iemand voorlopig de zorg voor dit meisje op zich zou willen nemen. Een dame die zich bekendmaakte als mevrouw Henne de Bruijn, met twee jongens aan de hand, was hiertoe onmiddellijk bereid. Zij verklaarde dat zij voorlopig voor dit meisje zou zorgen. Josine ging met mevrouw de Bruijn aan boord en vertrok⁴. Aangekomen in Perth stapten ze over op een vliegtuig naar Melbourne, dat ook gewonden vervoerde. In Melbourne ontmoette Josine na enige tijd voor het eerst haar nieuwe (stief)vader Aad de Bruijn waarmee ze direct een

'Om Josine te beschermen tegen het vijandelijk mitrailleurvuur, duwde hij haar bij nadering van de Japanse jachtvliegtuigen steeds onder water'

Josine (midden) met haar twee stiefbroertjes (privécollectie)

klik had⁵. Vanaf dat moment beschouwde Josine Aad en Henne de Bruijn als haar nieuwe ouders. Dit werd later formeel bekrachtigd door de Consul-Generaal te Sydney.⁶

Josine's biologische ouders zijn aanvankelijk in Broome apart van elkaar begraven, omdat de voornamen en de meisjesnaam van haar moeder toen nog niet bekend waren. Later werden ze bij elkaar herbegraven op het ereveld te Perth. Onderzoek van het Rode kruis leidde na enige tijd tot het terugvinden van Josines overige familieleden in Nederland. Ook werd de familie Taekema in Nederland gelokaliseerd, de door Josines eigen ouders voorziene adoptieouders. Het was anders gelopen en men liet het zo. Van de naar schatting 140 inzittenden aan boord van de MLD-vliegboten werden er in totaal 57 gedood of vermist en 19 gewonden werden in het hospitaal opgenomen.

Commandeur b.d. drs. C.D.M.J. (Kees) Leebeek is oud-marinevlieger en historicus. Hij had vele operationele plaatsingen, was commandant vliegtuigsquadrons 2 en 320, commandant groep maritieme patrouillevliegtuigen vliegveld Valkenburg, souchef Operatiën en tevens vlagofficier MLD. Van zijn hand verscheen onder meer *Een eeuw Marine-luchtvaartdienst 1917-2017*.

Noten

- 1 De voorzitter van de Karel Doorman Stichting - vice-admiraal b.d. B. Bekkering - heeft aangegeven daarbij meer marine-eenheden dan alleen de oppervlaktevloot te doen vertegenwoordigen.
- 2 Zie ook: Kees Leebeek, Arie van der Hout, Anne van Dijk, Kees Bakker, "Een Eeuw Marineluchtvaartdienst 1917-2017", (Maarssen 2017), p.193-209
- 3 [https://oorlogsverhalen.com/Josine van Aggelen](https://oorlogsverhalen.com/Josine%20van%20Aggelen), interview oorlogsgravenstichting met Peggy Clemens, zus van d'Antoine in Broome 2015.
- 4 H.M. Juta, "Het Broome Drama", Eigen uitgave 1967
- 5 H.K.E. de Bruijn-Blom was de echtgenote van officier vlieger der 2^e klasse A.J. de Bruijn, de vlieger/vliegtuigcommandant van de Catalina Y-70. Ze hadden twee zoontjes Thijs ca. 3 jaar en Wim ca. 1 jaar. Juta was navigator op de Y-70.
- 6 Gewaarmerkte verklaring van de viceconsul te Sydney NSW d.d. 4 juni 1942, waarin Henne de Bruijn als Josines voogdes werd aangesteld. Fotoboek Josine van Aggelen.

Column

‘Het verleden hoeft geen bron van verdeeldheid te zijn (...) we moeten het onder ogen zien. We kunnen het niet met rust laten want het verleden laat ons niet met rust’

Prof. dr. Theo Brinkel is KVMO hoogleraar Militair-maatschappelijke studies aan de Universiteit Leiden.

De onderste steen boven. Met die houding worden voortdurend gebeurtenissen uit het verre of recente verleden onder de loep genomen. In dit nummer gaat het bijvoorbeeld over de Slag in de Javazee. We hebben er behoefte aan om te weten wat precies gebeurd is. Tegelijk verandert onze kijk en vinden we dat het tijd is om er opnieuw aandacht aan te besteden. De vraag is natuurlijk wat we er wijzer van worden.

Wat betreft de Slag in de Javazee mogen we dankbaar zijn voor de moed van de zee-lieden en het offer dat zij voor de vrijheid – onze vrijheid – hebben gebracht. Maar wat voor beslissingen zijn daar genomen? Wat is de betekenis van de zeeslag geweest in het licht van de verdere oorlog tegen Japan? Wat is er gebeurd op en rond de reddingsloep? Ook elders stelt men nieuwe vragen. Nog steeds blijken onderzoekers zich bezig te houden met wie precies Anne Frank verraden heeft. En dat zou wel eens een joodse notaris kunnen zijn geweest, die de familie Frank verraadde om zijn eigen gezin te redden. Wat worden we er wijzer van? In ieder geval wat joodse mensen in die jaren onder afschuwelijke druk gestaan moeten hebben.

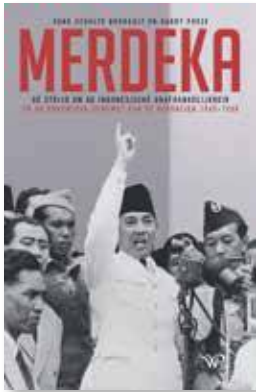
Er is controverse over de aandacht voor de Bersiap-periode in voormalig Nederlands-Indië. Moeten we begrip opbrengen voor de Indonesiërs die van het koloniale bewind af wilden? Of juist het perspectief leggen bij de Nederlandse en Nederlands-Indische slachtoffers? Andersom geldt dat weer voor Jan Pieterszoon Coen. Was hij nu een held die in de Oost ‘iets grootsch’ verrichtte? Of voerde hij een smerige koloniale oorlog die de Javanen onderdrukking en ellende bracht? Meten we zijn gedrag aan de normen van nu of aan de maatstaven van toen?

Recent was er ook controverse naar aanleiding van de treinkaping bij De Punt in 1977. Je zou denken dat de reizigers, die drie weken gegijzeld waren, de meeste aandacht verdienen en dat de mariniers die hen bevrijdden de helden zijn, maar die aandacht ging ineens uit naar het optreden van de mariniers in de richting van de gijzelnemers. Even leek het alsof zij de grootste slachtoffers waren. Wat worden we wijzer van dit soort discussies? Moet je het verleden met rust laten of juist controversiële kwesties durven oprakelen? Er zijn een paar aspecten om rekening mee te houden: respect voor de betrokkenen, de kwaliteit van het debat en de bijdrage aan de samenhang in onze samenleving. Het verleden hoeft geen bron van verdeeldheid te zijn.

Er zijn verschillende opties mogelijk. We kunnen een streep trekken onder het verleden: vergeten en vergeven. Hoezeer dit een heilzame oplossing is, moeten we het verleden onder ogen zien. We kunnen het niet met rust laten, want het verleden laat ons niet met rust. We kunnen op de tweede plaats met de blik van de rechter terugkijken en aanwijzen wie schuldig waren en wie niet. Dat kan nodig zijn in gevallen van grof onrecht of geweldgebruik, maar de jurist heeft hard bewijs nodig. Zo’n Joegoslaviëtribunaal heeft jaren in beslag genomen om tot juridisch houdbare conclusies te komen. Ook de historicus probeert een zo waarheidsgetrouw beeld van de geschiedenis te krijgen. Maar de geschiedschrijver heeft nu eenmaal zijn of haar bijzondere perspectief en invalshoek.

Je kunt ten slotte kijken naar de vraag of verzoening mogelijk is. Meerdere visies op het verleden werken verrijkend en die diversiteit moet worden toegejuicht. De bijdrage aan verzoening zit hem in het feit dat we – hoe verschillend we ook zijn – met hetzelfde bezig zijn. Het verleden en de mensen die daarin een rol speelden verdienen dat. De onderste steen zal in veel gevallen nooit echt boven komen. Als we samen de zoektocht maar blijven ondernemen: dat is wat we er wijzer van worden.

Signalementen

Merdeka
De strijd om de Indonesische onafhankelijkheid en de ongewisse opkomst van de republiek, 1945-1950

Auteurs	Henk Schulte Nordholt & Harry Poeze
Uitgever	Walburg Pers, Zutphen (2022)
Omvang	460 blz
Prijs	€ 39,99
ISBN	9789462498761

Lust in het Zeemansleven
Aan boord van Zijner Majesteits 'Bonaire': 1877-1903

Auteurs	Ben Mooiman
Uitgever	Pirola, Schoorl (2021)
Omvang	248 blz
Prijs	€ 25,00
ISBN	9789064559204

Averij en Tijgers
Memoires en brieven van generaal Willem Schenck, Java 1815-1841

Auteurs	Mary Eggermont-Molenaar
Uitgever	Ginkgo, Leiden (2021)
Omvang	160 blz
Prijs	€ 20,00
ISBN	9789071256868

Merdeka! De strijdkreet van de revolutionaire pemoeda's ontleend aan de beroemde proclamatie van Soekarno, toen hij op 17 augustus 1945 in het machtsvacuüm na de Japanse bezetting de Republiek Indonesië uitriep: 'vrijheid!'. Echter, daar begon de koloniale strijd pas. Op 14 februari 2022 verschijnt *Merdeka: de strijd om de Indonesische onafhankelijkheid en de ongewisse opkomst van de republiek, 1945-1950*. Een studie naar het beleid van de revolutionaire leiders die, na jaren van bezetting, tegenover behoudende federalisten, gewelddadige jongeren en een koloniale macht hun 'onzekere' strijd wisten te winnen. Harry Poeze (gastonderzoeker KITLZ) en Henk Schulte Nordholt (Universiteit Leiden) duiken in het verleden om te onderzoeken hoe, te midden van dit alles, de revolutionaire gedachtengoed sterk genoeg bleek om te leiden tot een onafhankelijk Indonesië. Niet te verwarren met *Merdeka!*: de bijzondere roman van Jacob Vis.

Met een korte voorgeschiedenis over het ontstaan van het Marine Etablissement Willemsoord duikt Ben Mooiman van de Helderse Historische Vereniging en voormalig directeur van de Helderse Rijkswerf in het verleden van het 'enig overgebleven in ons land zeilend zeilschip met hulpstoom voorstuwing uit de 19^e eeuw': Zr. Ms. *Bonaire*. Prachtig vormgegeven met bijzonder beeldmateriaal laat Mooiman zien hoe het leven aan boord werd ervaren. Daarbij komen niet alleen de dagelijkse taken van de 92 opvarenden aan bod. Er worden hoofdstukken gewijd aan de hygiëne, de bewapening, het technisch onderhoud en -niet te vergeten- ontspanning en vertier. In 2005 is men begonnen met het restaureren van de *Bonaire* in de Helderse Rijkswerf. Parallel hieraan verliep de zoektocht naar informatie over het schip en de bemanning. Lust in het Zeemansleven is niet alleen een ode aan het zeemansleven, maar ook een lust voor het oog.

Willem Schenck (1772-1846) woonde met vrouw en kinderen sinds 1815 op Java, nadat hij in de Lage Landen heeft gediend onder de Oranjes en Napoleon. In *Averij en Tijgers: memoires en brieven van generaal Willem Schenck* bezorgt Mary Eggermont-Molenaar de memoires van Schenck's zeereis aan boord van het linijschip *Amsterdam*, dat als onderdeel van een eskader onder commando van Schout-bij-nacht Arnold Adriaan Buyskes op 29 oktober 1815 vanuit Texel koers zette naar Nederlands-Indië. In 1836 ging Schenck in de rang van generaal-majoor met pensioen, maar werd in 1841 teruggevraagd om op Java de schutterijen te inspecteren. Schenck besluit verslag te leggen van zijn reis door Java in een aantal brieven die hij richtte aan de zuster van zijn schoondochter. De memoires en brieven schetsen een prachtig en levendig beeld van de elite escapades in de eerste helft van het 19^e eeuwse Java.

Boeken

Het Monsterschip Maarten Tromp en de armada van 1639

Auteur	Luc Panhuysen
Uitgeverij	Atlas Contact, Amsterdam (2021)
Omvang	327 blz
Prijs	€ 29,99
ISBN	9789045040714

In het *Marineblad* een recensie schrijven over 'Bestevaer' Maarten Tromp (1598-1653): is dat wel nodig? Er is immers in deze lezerskring al zoveel bekend over de roemruchte zeeslagen en andere heldendaden uit de tijd van Piet Hein, De Ruyter, Tromp en zoveel anderen. Historicus Luc Panhuysen, die met *Oranje tegen de Zonnekoning* (2016) genomineerd werd voor de Libris Geschiedenis Prijs, schrijft echter niet alleen over de strijd tegen de Duinkerkers en de Spaanse armada - de slag bij Duins in 1639 - maar tevens beschrijft hij de realiteit van de dag en van het zeemansleven, op tal van gebieden. Deze toevoegingen en uitweidingen maken het boek een interessante toevoeging aan zijn oeuvre.

Alleen al de inspanningen die Tromp zich heeft getroost om de nodige financiën bijeen te sprokkelen voor een slagvaardige vloot, die mede door het twaalfjarig bestand van 1609 tot 1621 totaal verwaarloosd was, zijn noemenswaardig. Ook de perikelen rond de werving van de bemanning komen ruim aan de orde. Tromp heeft behoefte aan snelle schepen voor de bestrijding van de Duinkerker kapers. De kapers hebben minder logge schepen en door minder hoge opbouw zijn zij ook sneller en zeewaardiger. Bovendien hebben de Nederlandse schepen na een langer verblijf op zee veel last van de aangroei op de scheepshuid met wier en schelpen, hetgeen de schepen veel trager maakt. Regelmatig moet een schip droog worden gezet om de huid te kalefateren. Voor de oorlogvoering heeft

dat een niet te miskennen invloed, want het aantal in te zetten schepen wordt dan tijdelijk minder. Het boek geeft een interessant kijkje in de beslommeringen rond het leven aan boord, het zware werk met de zeilen en de kanons, de bezeilbaarheid afhankelijk ook van de ballast - kruit en projectielen - maar ook de problemen rond de hygiëne. En natuurlijk de voeding, onder andere gort, pruimen, peulen, spek en pekervlees. Regelmatig moeten wegens beperkte houdbaarheid victualien per schip worden aangevoerd. De logistiek blijkt een beslissende rol bij de oorlogvoering te kunnen spelen; dit bleek bij de blokkade door Tromp van een verzwakte Spaanse armada, waar hongersnood en ziekten ontstonden. Een belangrijk deel van het boek is gewijd aan de bewapening van de schepen. Naast musketten, van belang bij enteren, spelen de loodzware kanons de hoofdrol. Deze kolossen vergen heel veel ruimte; slaapplaatsen bijvoorbeeld zijn daaraan ondergeschikt. De variatie in geschut is 'adembenemend', aldus Panhuysen. Tot wel twaalf verschillende kalibers. Het gewicht van de ijzeren projectielen of stenen ballen is navenant, van twee tot zelfs 24 ponders. Om maten en gewichten bij het vuurgevecht uiteen te houden vergt veel organisatie en lukt zeker niet altijd. Over het effect van deze wapens wordt veel informatie verstrekt, zoals het tactisch gebruik van het schip als platform. Bij overhellen van het schip kan het nodig zijn om de onderste rij geschutspoorten te sluiten. Bij het aangaan van het gevecht moet daarmee rekening

worden gehouden door het kiezen van de juiste positie. De windrichting en de positie van de tegenstander spelen daarbij een bepalende rol. De timmerman aan boord blijkt onmisbaar voor de nodige reparaties na een confrontatie. Opvallend is het veelvuldig gebruik van sloepen; bij de veel voorkomende scheepsraad, voor observaties en verkenningen, actief in het gevecht en bij begeleiding van branders.

Beslist moet hierbij worden vermeld de speciale tactiek, door Tromp bedacht, van de kiellinie. Uitvoerig trainde Tromp zijn vlootenheden hierop, en dat voor deze langzaam varende logge schepen, zo afhankelijk van de wind. Bij de eerste confrontatie met de armada vermeed Tromp de entering, maar schip na schip gaf de Spanjaarden de volle laag, als ware het een schip met even zovele vuurmonden. Het bleek een daverend succes te zijn. Daverend ook in decibellen, want het kanongebulder was in Frankrijk en Engeland te horen. Daarom gebruikt Panhuysen het woord 'monsterschip'. Het is een aardig gevonden metafoor.

Het boek bevat nog veel meer belangwekkends, zoals de groeiende onenigheid tussen Maarten Tromp en Witte Corneliszoon De With. Of het speciale hoofdstuk over de Spaanse armada, de bemonstering en het eigenzinnige karakter van vlootvoogd De Oquendo. *Het monsterschip*: het leest alsof je bij luitenant-admiraal Maarten Tromp aan boord bent op zijn vlaggenschip Aemilia.

Joost S.H. Gieskes

De Aemilia in aanloop naar de Slag bij Duins, Reinier Nooms ca. 1639 (Wikipedia)

Barbarossa Hoe Hitler de oorlog verloor

Auteur	Jonathan Dimbleby
Uitgeverij	Arbeiderspers, Amsterdam (2021)
Omvang	725 blz
Prijs	€ 39,90
ISBN	9789029544405

Dit boek was vorig jaar een bestseller in het Verenigd Koninkrijk. Dat was misschien geen verrassing. Ten eerste heeft de befaamde Britse journalist en televisiemaker Jonathan Dimbleby een vlotte pen. Dat bleek onder meer uit zijn biografie van Prins Charles. Ten tweede is het onderwerp natuurlijk spectaculair: de Duitse invasie van de Sovjet-Unie in juni 1941 – codenaam *Barbarossa* – was de grootste militaire operatie in de geschiedenis. Met meer dan 3 miljoen troepen viel Hitlers *Wehrmacht* aan over een front van bijna 3000 kilometer breed van de Baltische Zee tot in de Oekraïne. Met de operatie wenste Hitler niets minder te bereiken dan de vernietiging van het Sovjetcommunisme, de uitroeiing van de Joden en het scheppen van *Lebensraum* voor het Derde Rijk. *Barbarossa* is gebaseerd op secundaire bronnen, geschreven of vertaald in het Engels. Nieuws hoeft de lezer daardoor niet te verwachten; wél krijgt hij een uitstekende – en bovenal zeer leesbare – samenvatting van die literatuur.

Dimbleby plaatst de Duitse invasie tegen de achtergrond van de internationale ontwikkelingen na de Eerste Wereldoorlog, met name de worsteling van de West-Europese democratieën met de Sovjet-Unie. Zowel in Groot-Brittannië als in Frankrijk (dat Dimbleby merkwaardig genoeg geheel links laat liggen) bestond lange tijd de neiging om nazi-Duitsland als het minste van twee kwaden te beschouwen. Het wantrouwen jegens Moskou was groot – en *vice versa*. De conferentie van München in september 1938, waar Londen en Parijs Tsjecho-Slowakije uitleverden aan Hitler, was voor Stalin de bevestiging dat het strategische oogmerk van de Britten en Fransen was om de Sovjet-Unie in een oorlog met Duitsland te storten. Dat was

niet zonder grond. Nog in 1936 zei de toenmalige Britse premier Stanley Baldwin: 'Als er dan echt gevochten moet worden in Europa, zou ik graag zien dat de bolsjewieken en de nazi's dat deden.' Een en ander bracht Stalin er toe in augustus 1939 een niet-aanvalsverdrag met Hitler te sluiten. Stalin was ervan overtuigd dat het op den duur tot een confrontatie met Duitsland zou komen. Met het Molotov-Ribbentroppact hoopde hij tijd te winnen terwijl Hitler zich eerst op Polen en daarna op West-Europa richtte. Geen wonder dat de alliantie Moskou-Londen-Washington na juli 1941 slechts moeizaam tot stand kwam. Dit alles wordt knap geanalyseerd. Daarbij deelt Dimbleby een mooie rol toe aan Churchill die al vroeg Moskou als potentiële bondgenoot beschouwde. Hoe anticommunistisch hij ook was, nazi-Duitsland was voor hem de grote vijand. Als Hitler de hel zou binnenvallen, zou hij – Churchill – meteen een pact met de duivel sluiten, zo verklaarde de premier kort vóór Barbarossa. De snelheid waarmee de Duitse legers aanvankelijk optrokken was verbluffend. Op 3 juli noteerde generaal Franz Halder, stafchef van het Oberkommando des Heeres, euforisch in zijn dagboek dat het 'niet overdreven was te zeggen dat de Russische campagne in een tijdsbestek van twee weken gewonnen was'. Gedetailleerd beschrijft Dimbleby de genadeloze vernietigingsoorlog die Duitsland voerde. In december waren achter de linies een miljoen joden vermoord. Moskou en Leningrad moesten met de grond gelijk worden gemaakt.

Eind juli begon de aanval echter te haperen. Rusland was groot. De verbindingslinies werden langer. Bovendien hadden de Duitsers de vastberadenheid van hun tegenstander onderschat. Ze werden overdonderd door de felheid waarmee de Sovjettroepen dag in dag uit – zelfs in de penibelste omstandigheden en tegen grote verliezen – terugvochten tegen een schijnbare overmacht. Stalins regime, dat voorheen vooral op terreur was gebaseerd, bleek zich te kunnen verzekeren van de trouw van de bevolking. De verliezen aan de kant van de Sovjet-Unie (eind december 1941 al rond de 4,5 miljoen doden, vermisten en gewonden) waren weliswaar immens maar aan Duitse kant logen ze er ook niet om. De *Wehrmacht* kreeg steeds meer moeite de tekorten aan te vullen. De Sovjet-Unie bleek ook over een enorm productieapparaat te beschikken.

Al in 1941 werden veel meer tanks en vliegtuigen geproduceerd. Uiteindelijk stokte in november de opmars voor de poorten van Moskou en Leningrad. In december slaagde het Rode Leger er zelfs in de Duitsers op verschillende plaatsen terug te dringen. 'De Duitse invasie van de Sovjet-Unie was strategisch nauwelijks doordacht, tactisch beroerd gepland en operationeel een warboel', concludeert Dimbleby die zijn betoog laat uitmonden in een prikkelende stelling: Operatie Barbarossa was een fatale gok. Hitler verloor er de oorlog door.

Deze stelling is niet zonder complicatie. Niemand kan natuurlijk zeggen hoe de oorlog zou zijn gelopen als bijvoorbeeld Groot-Brittannië er in mei-juni 1940 het bijltje bij had neergegoid of als de Verenigde Staten er eind 1941 niet bij betrokken zouden zijn geraakt. Ook is het de vraag of Dimbleby zijn kantelpunt niet te vroeg legt. Duitsland zou immers nog ruim een jaar het initiatief behouden. De ruggengraat van de *Wehrmacht* werd pas gebroken na de capitulatie in Stalingrad in februari 1943 en de grote tankslag bij Koersk in juli. Zonder de bijdragen van de andere geallieerden te kort te doen, concluderen historici echter al decennia dat de succesvolle weerstand van het Rode Leger tegen de Duitse invasie de belangrijkste was van de factoren die tot de Duitse nederlaag hebben geleid.

Deze conclusie lijkt in de westerse publieke opinie nauwelijks te zijn doorgedrongen. Dat bleek in 2018 bij een opiniepeiling waarin Amerikanen, Britten, Fransen en Duitsers antwoord gaven op de vraag 'who do you think played the most important role in defeating the Nazi's during World War 2?' Alleen in het Verenigd Koninkrijk meende een meerderheid (50%) dat de Britten de grootste bijdrage hadden geleverd. In de VS, Frankrijk en Duitsland wezen de meesten de Amerikanen aan. Zelfs in Duitsland meende slechts 22% van de ondervraagden dat de Russen de belangrijkste rol hadden gespeeld. Kortom, de rol van de Sovjet-Unie blijft onderbelicht. Misschien had Dimbleby hier aandacht aan moeten besteden. Wat zou de oorzaak van deze beeldvorming zijn? Dat is een gemiste kans in een verder interessant en leesbaar boek.

J.W.L. Brouwer
Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, Nijmegen

Waarom het goed is Karel Doorman en de Slag in de Javazee niet te vergeten

(Gerard Stolk, flickr.com)

Analyse van nieuwe inzichten en achtergronden van deze zeeslag

Tachtig jaar geleden vond de Slag in de Javazee plaats. Deze eindigde voor de geallieerden in een zware nederlaag, waarbij de commandant van het geallieerde eskader, schout-bij-nacht K.W.F.M Doorman (1889-1942) omkwam. Om te duiden waarom deze vlagofficier onder vrijwel uitzichtloze omstandigheden de strijd aanging, worden hier enkele recente of soms onderbelichte inzichten en analyses gepresenteerd. De belangrijkste is wel de vraag waarom hij deze hopeloze strijd werd ingestuurd.

De strategische situatie

Bij de 75^e herdenking in 2017 schreef ik het artikel *De Slag in de Javazee die niet plaatsvond* (Marineblad 1 - januari 2017) waarin de vooroorlogse Nederlandse strategie centraal stond en onderzeeboten de kern van de vloot vormden. Deze boten zouden pas bij de strijd betrokken raken wanneer Japanse invasievloten Java, het eiland waar het gros van de bevolking van Nederlands-Indië woonde en de hoofdzetel van het koloniale gezag gevestigd was, naderden.¹ Deze strategie werd omstreeks 1940 vervangen door een vaag gedefinieerd plan waarin (slag)kruisers de kern van de vloot vormden. Voor Japan vormde het eiland Java het *einddoel* van het grootscha-

lige offensief in Zuidoost-Azië dat op 8 december 1941 begon. De Japanse opmars bleek onstuitbaar en toen op 27 februari 1942 de Slag in de Javazee ontbrandde was Java al omsingeld en de militair-maritieme strategische situatie hopeloos. Niet alleen door de vanuit het noordwesten, noorden en noordoosten oprukkende vijand. Even zuidelijk van het eiland, in de Indische Oceaan, kruiste het toentertijd sterkste operationele vlootverband ter wereld, bestaande uit vier (later vijf) grote vliegkampschepen, vier snelle slagschepen, en tientallen kruisers, torpedobootjagers en onderzeeboten.² In april zou deze vloot zelfs voor enige tijd de Britse slagschepen de Indische Oceaan uitjagen.

De verkeerde invasievloot

De geallieerde *Combined Striking Force* onder SBN Doorman, bestaande uit Nederlandse, Amerikaanse, Britse en Australische kruisers en torpedobootjagers, werd door bovengenoemde grote Japanse vloot als niet de moeite waard beschouwd. De bevelen eraan laten hierover geen twijfel.³ Omdat een terugtrekking uit de Archipel van het verband van Doorman uitbleef, voegden de Japanners acht zware kruisers toe aan de begeleiding van de twee invasievloten die voor Java waren samengebracht. Deze escortes telden al veel torpedobootjagers die onder meer eventuele onderzeebootaanvallen dienden af te slaan. De Slag in de Javazee stond nu voor de deur. Hierin moest Doorman de oostelijke 'verkeerde' invasievloot aanvalen. Daar zijn redenen voor, maar het is een feit. De westelijke en numeriek grotere invasievloot was gericht tegen West-Java waar in Batavia en Bandung de koloniale regering alsook diverse geallieerde hoofdkwartieren zetelden. De Japanners namen terecht aan dat als zij dit gebied in handen kregen het koloniale gezag als geheel en de bondgenootschappelijke verdediging van het eiland zou wankelen of omvallen.

Dat de belangrijke westelijke invasievloot geen weerstand ontmoette, op een kortstondige, dramatische en vergeefse weerstand door twee Angelsaksische kruisers na, verbaasde de Japanners. Zij overschatten

'Wat er ook wordt betoogd over Helfrich, hij zou op de brug van het vlaggenschip Hr.Ms. *De Ruyter* op hoofdlijnen hetzelfde hebben gehandeld als de eskadercommandant'

de bescheiden geallieerde strijdkrachten en wilden sterk genoeg zijn om die te verjagen.⁴ Met als resultaat een dag vertraging, evenveel als door de Slag in de Javazee in het oosten.

Helfrich leidt de Slag in de Javazee

Vice-admiraal b.d. A.N. de Vos van Steenwijk toont in zijn boek *Het Nederlandse Marinebeleid in de Tweede Wereldoorlog* (1986) dat aan geallieerde zijde niet zozeer Karel Doorman de Slag in de Javazee leidde, maar zijn superieur: commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië, vice-admiraal C.E.L. Helfrich.

'Hoe het zij, duidelijk is, dat het Helfrich was, die vanuit Bandoeng de strijd op zee dirigeerde. Hij was het die de belangrijke beslissingen nam. In feite leidde hij de slag in de Javazee.'⁵

Doorman stond onder ijzeren orders van Helfrich. De commandant van de *Combined Striking Force* moest blijven aanvallen tot de invasiemacht geheel was vernietigd. Hij deed dat loyaal en volkomen tegen zijn opvatting in dat terugtrekken verstandiger was geweest, met als resultaat dat zijn vlootverband zelf werd vernietigd (onder invloed van de Australische Commodore Collins slaagde

De Japanse zware kruiser *Nachi* (Wikipedia)

de tegen westelijke invasievloot gerichte kruiser HMAS *Hobarth* er op het nippertje in dat wel te doen⁶). Wat er ook wordt betoogd over Helfrich, hij zou op de brug van het vlaggenschip Hr.Ms. *De Ruyter* op hoofdlijnen hetzelfde hebben gehandeld als de eskadercommandant, doordat Doorman direct de orders van de vice-admiraal volgde.

Een zeer agressieve tactiek

In de eerste fase van de slag volgde Doorman de zeer agressieve tactiek die Helfrich met hem vooraf had besproken. De oostelijke invasievloot voer recht op de kust af. De Nederlanders wilden het zeegebied vlak voor het landingsgebied 'bezetten'. Helfrich beschrijft als ideale situatie de beginnende landingen verstoren, indien de geallieerde scheepsmacht zich 's nachts tussen de vijandelijke escorte en de kust had kunnen 'inwringen'.⁷ Het fatale nadeel van deze als het ware *area denial*-tactiek, is dat je 's nachts (Japanners waren meesters in nachtgevechten) van alle kanten vanuit zee kon worden aangevallen en overdag ook nog vanuit de lucht, doordat je het eigen vlootverband in een klein gebied fixeert.

Takagi's 1^e tegenaanval met torpedo's

De naar het zuiden koersende oostelijke invasievloot en de geallieerde vloot naar het noordwesten, voeren in de namiddag van 27 februari 1942 naar hetzelfde kustwatergebied toe. Om 16.17 ontbrandde een artillerieduel.⁸ Ruim een kwartier later lanceerden tot 16.45 Japanse torpedobootjagers en de lichte kruiser *Jintsu* diverse torpedo's. Doorman moet op dat moment niet erg zijn bevreesd voor torpedotreffers vanwege de op relatief grote afstand opererende Japanse oppervlakteschepen. De betere geallieerde torpedo's van dat moment zoals de Britse Mark 8**, bezaten immers maximaal een bereik van ruim 6 km bij een snelheid van 40 knopen. Wat Doorman niet wist was dat de tegenstander over zogeheten *Lange lans* torpedo's (Type 93 model 1) beschikten met 20 km bereik bij 48 knopen, 32 km bij 40 knopen en zelfs 40 km bij 36 knopen.⁹ De Nederlandse vlagofficier en zijn schepen hadden echter het geluk dat vele van deze Japanse wapens kort voor de slag te scherp waren afgesteld, waardoor ze voortijdig explodeerden. Onder andere daarom werd de eerste vijandelijke torpedo-aanval geen succes. Dit ontging de Japanse bevelhebber SBN Takeo Takagi niet, die ook zijn twee zware kruisers *Nachi* en *Haguro* in de strijd had geworpen. Verder begonnen vanaf ongeveer 16.45 drie duikbommenwerpers de transportschepen aan te vallen, maar boekten weinig resultaat. Jachtvliegelingen gaven de *Combined Striking Force* ook langere tijd luchtdkking.¹⁰ De transportvloot begon weg te stomen van Doorman, die te dichtbij kwam.

Insluiting in een naderende val afgewend juist door vijandelijke treffers?

Door dit alles gaf Takagi zijn eerdere tactiek op het gevecht vooral op grotere afstand te voeren. Om 17.03 beval hij 'alle schepen' zich gereed te maken aan te vallen en drie minuten daarna volgde de order 'val aan'. Om 17.09 draaiden bijna alle Japanse schepen – die zich

inmiddels ten noordwesten en veelal zelfs westnoordwest van Doorman bevonden – scherp naar het zuiden, dus naar de kust, om Doorman te blokkeren.¹¹

De nieuwe vijandelijke koers en positie moeten ondanks het slechte zicht door de rook van het artillerieduel op de hoge waarnemingsposities op bijvoorbeeld de kruisers *De Ruyter* en USS *Houston* zijn waargenomen. Een klassieke fatale 'T-positie' voor het geallieerde verband leek zich zo te gaan aftekenen. De Japanse schepen, de dwarsbalk van een liggende letter T vormend, konden hierin bijna al hun boordgeschut inzetten, maar de recht op ze afvarende geallieerden alleen hun voorste kanons. En met de kust aan bakboord en een deel van de Japanse vloot aan stuurboord dreigde voor Doormans eskader geleidelijk zelfs een fuik-situatie. Doorman blokkeren was echter niet meer nodig. Om 17.08 schakelde een granaat van de *Haguro* de meeste stoomketels van de Britse kruiser HMS *Exeter* uit en verlamde nagenoeg dit schip. Het draaide noodgedwongen uit de slaglinie naar de kust. De hierachter varende *Houston* volgde deze draai, op haar beurt gevolgd door de *Perth* en Hr.Ms. *Java*. Op de *Houston* meende men dat de koersverandering van de *Exeter* een bevel van Doorman was dat men niet had waargenomen en het zelfde gold voor de rest.¹² Hoe dan ook, in feite gaf de *Houston* hiermee de agressieve Nederlandse tactiek op van het tussen kust en escorte 'inwringen'. Het duurde enige tijd voordat Doorman, die recht doorvoer, zich dit realiseerde. Even later volgde een verder verlies. Om ongeveer 17.13 trof een torpedo van de *Haguro* de Hr.Ms. *Kortenaer* die in tweeën brak.

Multitasking: 17.00-17.15, een krankzinnig kwartiertje

Het is moeilijk zich in te leven in wat Doorman in het tijdsbestek 17.00-17.15 tijdens de zeeslag aan *multitasking* moest plegen. Hij was beducht voor Japanse bommenwerpers die zijn twee voorgaande dagacties op 4 en 15 februari hadden gedwarsboomd. Dat deze op 27 februari door omstandigheden uitbleven kon hij niet weten en dus bleef de dreiging vanuit de lucht een reële. De vlagofficier moest tevens beducht zijn op Japanse onderzeebootlinies. Een dreiging die hem en zijn bemanningen reëel leek na de ondergang van de *Kortenaer*, die aan een onderzeebootaanval werd toegeschreven, omdat de geallieerden meenden buiten het torpedobereik van de oppervlakte-eenheden van Takagi te opereren. De passieve (Duitse) sonar op de *De Ruyter*, beter dan soortgelijke geallieerde, luisterde hoogstwaarschijnlijk naar naderende torpedo's om het vlootverband tijdig een andere koers te laten varen.¹³

Tegelijkertijd was Doorman in een zwaar artillerieduel verwickeld, waarbij zijn vlaggenschip al een treffer had moeten incasseren. Hij moest de Japanse oorlogsschepen in de gaten houden (de dreigende T-positie) en proberen zijn hoofddoel -de transportvloot- te vinden. Gelet op de instabiele radioverbinding, die na 18.00 uur zelfs enige tijd geheel wegviel, werd communicatie met aldislampen onmisbaar.¹⁴ Dit betekende dat Doorman in een omgeving vol rook uit schoorstenen, van de getroffen *Exeter*, rookgordijnen en artillerievuur, eigenlijk alleen op waar-

Hr.Ms. De Ruyter vuurt haar 150cm kanons (Wikipedia)

nemingen van zijn eigen vlaggenschip kon terugvallen. Tenslotte moest de schout-bij-nacht grip zien te houden op zijn eskader, dat zeker na de treffer op de *Exeter* in chaos verkeerde. Om 17.13 loste hij dit probleem op door net als de overige kruisers naar het zuiden, de kust, te koersen en te seinen naar alle schepen: *follow me*.

Afwikkeling en ondergang

Om zijn terugtocht naar het oosten te dekken gaf Doorman zijn drie Britse torpedobootjagers het order aan te vallen, waarbij HMS *Electra* ten onder ging. Hij ontsnapte dus, zei het met enig geluk, op welhaast eenzelfde manier aan de T-positie als de Duitse slagvloot in de Slag bij Jutland in 1916, met een bocht van uiteindelijk 180 graden.¹⁵ Daarna draaide hij naar het noorden, maar zware aanvallen door Japanse torpedobootjagers dreven hem oostwaarts. Door de eerdere sporadische luchtverkenning had hij geen 'omgevingsbeeld' en was hij na 17.15 geheel onbekend met de (mogelijke) positie van de transportvloot.

Het resterende deel van de zeeslag bestond uit nachtelijke zoekslagen naar het westen, die steeds door de Japanners werden afgeslagen. De vier Amerikaanse torpedobootjagers keerden, net als eerder de getroffen Hr.Ms. *Witte de With* en de *Exeter*, al snel terug naar Soerabaja, waar HMS *Encounter* na het oppikken van drenkelingen van de *Kortenaer* eveneens naar toe opstoomde. Bij een nieuwe, nachtelijke doorbraakpoging vlak langs de kust

zonk de Britse torpedobootjager HMS *Jupiter*. Het bleek een onhandig geplaatste Nederlandse mijn te zijn. Onmiddellijk verlegde Doorman zijn koers noordwaarts, om dieper vanuit zee de oostelijke transportvloot te vinden. Takagi besloot later op de avond vertrouwend op grote Japanse geoefendheid in het nachtgevecht, een harde klap uit te delen. Zijn verkenningsvliegtuig markeerde het uitwerpen van fakkels en drijvende lichtjes de geallieerde schepen.¹⁶ Het geeft de grote Japanse geoefendheid weer. Een artilleriegevecht volgde, de *Nachi* en *Haguro* lanceerden torpedo's op de geallieerde kruiserlinie en dan vooral de *Houston*, die in het midden voer. Recent geeft Jeffrey Cox als interessante verklaring dat Doorman het wegvallen van Takagi's artillerievuur als een torpedoaanval interpreteerde, vervolgens wegdraaide, maar toch werd getroffen.¹⁷ De zwakte hiervan lijkt me dat men de eigenschappen van de Japanse torpedo's niet kende en van de eigen torpedo uitging. Dan was de 12 km waarop Takagi lanceerde onder deze omstandigheden wel heel groot.¹⁸

Doorman kan zijn weggedraaid om zijn tegenstander af te schudden en het elders te proberen of misschien omdat zijn passieve sonar vroegtijdig torpedo's hoorde. Dat wil niet zeggen dat men die gelijk aan de Japanse kruisers koppelde. Verklaringen achteraf ten spijt, moet lanceren door een niet waargenomen onderzeebootlinie ergens dichtbij een goede gok zijn geweest. Bovendien was de positie van de vijandelijke kruisers bekend en daarmee ongeveer de koers van de torpedo's, die

Luitenant-admiraal J.Th. Furstner was minister van 27 juli 1941 tot 23 februari 1945 (Wikimedia Commons)

naderden aan bakboordszijde. Gegeven deze koers is het vreemd dat de *De Ruyter* en de *Java* veel te ver doordraaiden, waardoor zij een steeds groter doelwit werden en alsnog werden getroffen aan stuurboord: *Java* om 23.36 en *De Ruyter* om 23.40. Cox verklaart het te ver doordraaien als een manoeuvre van Doorman de orde van zijn eskader te herstellen, daar Cox in zijn eerdere analyse juist een ongewoon torpedobereik vermoedde. Een verklaring voor het doordraaien lijkt me dat men aan boord van *De Ruyter* steeds duidelijker torpedo's hoorde. Onwetend van hun bereik ging Doorman door met een cirkelvormige uitwijkmanoeuvre, die enkele uren eerder succesvol leek en de overige schepen inderdaad de gelegenheid gaf tot aansluiten. Pas toen de wapens langs flitsten, zag men hun ware koers en konden de Japanse kruisers hieraan gekoppeld worden. Beide Nederlandse kruisers zonken. De resterende geallieerde schepen gaven de schier eindeloze aanvalspogingen op en zetten koers naar West-Java.

Waarom kreeg Doorman zijn orders en welke doctrinaire en strategische invloeden wogen hier mee?

Na de voorgaande facetten van de zeeslag volgt nu een analyse van de aansturing van de *Combined Striking Force* door Helfrich. Deze CZM doet het in latere geschriften als zijn memoires voorkomen dat hij met zijn orders aan Doorman, persoonlijk principieel tot elke prijs (zijn geboorte-eiland) Java en het koloniaal gezag wilde behouden. Toch overtuigt deze uitleg niet helemaal. *Hoe* hij de zeeslag voerde wordt niet verklaard. Niet enkel door dat Helfrich, in plaats van tijdig een aanval te organiseren op de belangrijkste westelijke invasievloot, Doorman dagenlang opjoeg de oostelijke vijandelijke scheepsmacht aan te grijpen. Hoe zat dat?¹⁹

De sleutelfiguur in deze kwestie bevond zich ver van Java, in Londen. Het gaat om luitenant-admiraal J.Th. Furstner, in deze periode zowel bevelhebber der Zeestrijdkrachten als minister van Marine. Hij stimuleerde vanaf pakweg 1935 een nieuwe strategie met argumenten vergelijkbaar als bij de Duitse marineleiding. Dit bevreemdt niet, want Duitsers waren bijvoorbeeld innig betrokken bij ontwerp en technologie van Nederlandse marineschepen en de ontwikkelingen van het Nederlandse maritiem-strategische gedachtegoed liepen sinds 1912 veelal parallel met die van Duitsland.²⁰

Over welk Duits marinedenken handelt het hier? De grote frustratie van de dominante groepering binnen de Duitse zeestrijdkrachten in het interbellum die pro-oppervlaktevloot was, gold het feit dat deze vaartuigen en hun bemanningen in de Eerste Wereldoorlog veelal werkeloos toe hadden moeten zien, terwijl het vooral de U-boten waren geweest die de Britse zeeverbindingen aanvielen. Een nieuwe oppervlaktevloot moest deze inzet in een toekomstig conflict ook kunnen plegen, wilde die bestaansrecht hebben. Vanaf 1935 nam deze filosofie extreme vormen aan. De ten opzichte van de *Royal Navy* zwakkere oppervlaktevloot – de *Kriegsmarine* – diende de Britse zeehandel uiterst agressief aanvalen. Dit offensief diende het Verenigd Koninkrijk op de knieën te dwingen. De scherpste Duitse marinedenker destijds, Herbert Rosinski, bekritiseerde dit uitgangspunt als idiotie:

'Want hier brengt Kruse – waarbij hij discreet de vraag achterwege laat hoe de zwakkere de defensieve kant van zijn taken in zulke omstandigheden nog mag hopen te vervullen – plotseling de ontstellende suggestie naar voren dat de zwakkere partij zich moet concentreren op de aanval, en wanneer hij dat doet, in feite duidelijk de overhand krijgt op de sterkere.'²¹

Ondanks deze kritiek was dit gedachtegoed van onder andere Kruse terug te vinden bij Furstner, van 1930 tot 1936 directeur van de Hogere Marine Krijgsschool. Deze werd zelfs de School van Furstner genoemd. In 1936 werd hij chef van de Marinestaf en begon toen zijn ideeën binnen de KM erdoor te drukken. Hierin woog de (onjuiste) aanname dat Japan vier tot zes invasievloten tegelijk moest uitrusten zwaar mee. Die zou de keizerlijke marine nooit tegelijk kunnen beschermen wanneer de geallieerden, Nederland inluis, krachtig op zee aanvielen. Inzet van eigen kruisers en later slagkruisers zouden dan verlamd werken op vijandelijke verbindingen ter zee. Volgens Furstner garandeerde dit de veiligheid van heel Nederlands-Indië. De strategie alleen Java zo goed mogelijk te verdedigen met roedels onderzeeboten werd hiermee door Helfrich, die de nieuwe leer tegen grote scepsis in er doorheen wist te drukken, in 1940-1941 overgenomen. Furstner verklaarde in 1949 dat 'wij' dit voorwaarts aanvalen inprentten op de Hogere Marine Krijgsschool – het gaat hier minimaal ongetwijfeld om hem en Helfrich.²² Hierbij moet bedacht worden dat zijn discipel Helfrich in 1938-1939 directeur van zijn school was. De laatste wilde de vloot grote risico's laten lopen, nog voor Java door de vijand was bereikt,

Hr.Ms Java wordt aangevallen door Japanse bommenwerpers, februari 1942 (Wikimedia Commons)

waardoor het eiland vervolgens vanuit maritiem oogpunt waarschijnlijk vrijwel onverdedigd zou zijn. Niettemin was dit in de optiek van Furstner de enige juiste aanpak.²³ Hoewel Furstner begin 1942 vanuit Londen binnen de bestaande bevelslijnen geen directe orders aan Helfrich kon geven, doet dit weinig af aan de invloed die de hierboven aangehaalde filosofie op de CZM had. De Gouverneur-generaal was dan weliswaar officieel de opperbevelhebber van land- en zeemacht in Nederlands-Indië, maar hij, geen militair, liet de militaire aanpak over aan de militairen. Om het geallieerde oppercommando niet te complex te maken had eerder hij een stapje opzij gedaan. Hij verbood bijvoorbeeld Helfrich eind februari niet om een zeeslag aan te gaan.

‘Inzet van eigen kruisers en later slagkruisers zouden dan verlamd werken op vijandelijke verbindingen ter zee. Volgens Furstner garandeerde dit de veiligheid van heel Nederlands-Indië’

Het zal niet verbazen dat het door Helfrich omarmde denken van Furstner sterk leek op *Grossadmiral* Erich Raeders Duitse maritieme doctrine om ‘sterke schepen’ grote risico’s te laten lopen met aanvallen tegen de Britse zee-routes met maar kleine kansen op daadwerkelijk succes. *Generaladmiral* Rolf Carls schreef in 1941 over het eerder dat jaar tot zinken gebrachte slagschip *Bismarck* dat dit verlies te verwachten was geweest. Eigen oorlogsbodems die eerder überhaupt veilig waren teruggekeerd, hadden dit louter aan gelukkige omstandigheden te danken!²⁴ Een spectaculaire ondergang als die van de *Bismarck* toonde dat de vloot dapper vocht, maar te zwak was. Ondanks deze geringe kans toonde de oppervlaktevloot zo haar durf en bij het behalen van succes kon daarmee het toekomstig bestaan van bovenwater eenheden worden veiliggesteld. De onderliggende angst was dat de dure ‘sterke schepen’ overbodig leken naast de succesvolle U-boten, landstrijdkrachten en Luftwaffe.²⁵

Nederlands-Indië, het bestaansrecht van Koninklijke Marine

Voor Furstner en de zijnen zoals Helfrich, vormde het koloniaal imperium het bestaansrecht voor de Koninklijke Marine, die in Nederland sinds 1857 als hoofdtaak kust-verdediging had. Het was in hun ogen niet denkbeeldig dat een dergelijke bescheiden marinetaak ook in Indië wachtte als het koloniale leger daar en zijn bijbehorende luchtmacht te sterk werden. Furstner definieerde als

doelstelling van de marine:

‘De imperiale taak met als hoofdeis voor dat deel der marine, dat Nederlands-Indië verdedigen moet, dat deze verdediging op eigen kracht gedurende langere tijd moet kunnen worden volgehouden.’²⁶ Helfrich stelde na de

Slag in de Javazee dat ‘deze marine, gebouwd om Nederlands-Indië te beschermen’, het in haar door de bevolking gestelde vertrouwen niet had beschaamd.²⁷ Kortom: een zeegaande marine had hiermee bestaansrecht.

Helfrichs ‘Duitse’ denken en ogenschijnlijk gemak bemaningen op te willen offeren blijkt uit zijn woorden tegen Doorman kort voor de Slag in de Javazee: ‘De kans op succes is inderdaad gering, maar hij is aanwezig.’²⁸ Helfrich wilde zelfs dat de geallieerde schepen die de slag hadden overleefd opnieuw de transportvloten aan laten vallen. De betrokken commandanten weigerden dit. Anders gezegd, Helfrich oordeelde dat ook dit acceptabel was.

Conclusies

De Japanners gebruikten hun machtige vloot in de Indische Oceaan offensief om de Britse aanwezigheid te verjagen en niet als defensieve paraplu om de invasievloten in de Javazee te beschermen. De Japanners han-

delden volgens het principe een escorte sterk genoeg te maken opdat het de landingsvloot voldoende afschermt. De Nederlandse tactiek hiertegen om vlak langs de kust proberen deze escorte te ontlopen en de invasievloot te bereiken, was te agressief. SBN Doorman begon in een soort fuik te lopen. De treffer op de *Exeter* leidde tot het opgeven van deze tactiek, kort daarna gestimuleerd door Japanse torpedoaanvallen. Zo niet, dan was de slag mogelijk kort en hevig geweest.

Over deze episode kan verder worden geconcludeerd dat er sinds het begin van het Koninkrijk der Nederlanden geen Nederlandse vlagofficier is geweest die in een gevecht zoveel *multitasking* over zich heen heeft gekregen als SBN Doorman rond vijf uur 's middags. Daarbij moet bedacht worden dat men torpedo's veelal eerder hoorde komen dan zag en rekening moest houden met onderzeebootlinies en vijandelijke luchtaanvallen. Dat beide laatste afwezig waren, is wijsheid achteraf.

Dan nu het waarom en de hardnekkigheid van deze hopeloze strijd. De hedendaagse Amerikaanse historicus Jeffrey Cox is zeer genuanceerd over Doorman en heeft een goed beeld van de rol van VADM Helfrich, maar zelfs hij lijkt onvoldoende te begrijpen dat Helfrich in wezen de slag leidde en zijn SBN geen ruimte gaf. En zoals zovelen omarmt hij Helfrichs verklaring om – ongeacht de prijs – principieel Java te willen beschermen. Maar dat is hooguit een deelverklaring. De dominerende rol van LTADM Furstner, begin 1942 zowel bevelhebber der Zee-strijdkrachten als minister van Marine, in het toenmalig Nederlandse marinedenken. Hierin vormde Nederlands-Indië het bestaansrecht van de Koninklijke Marine, dat wil zeggen van de zeegaande oppervlaktevloot. De (sterk overtrokken angst) was dat deze plaats zou maken voor kustverdediging, zoals in Nederland allang het geval was. Als de zeegaande vloot te zwak was, moest dat worden gecompenseerd door krachtige voorwaartse offensieven. Hoe zwakker de vloot, hoe riskanter het offensief. Dit gokdenken leek sterk op het toenmalige Duitse. Geconcludeerd mag worden dat het de reden vormde dat Doorman, overigens tegen zijn zin, zo offensief en riskant werd ingezet. Dat gebeurde door Helfrich, die in Nederlands-Indië Furstners gedachtengoed uitdroeg en daarmee ironisch genoeg de onderzeebootstrategie opgaf om primair het hoefeiland Java te verdedigen. De slotconclusie moet wel luiden dat Helfrichs verklaring niet helemaal klopt. De slag ging om iets wat was gekoppeld aan het beschermen van Java, het veronderstelde bestaansrecht – zeker in de toekomst – van een zeegaande vloot.

Dr. J. (Jaap) Anten promoveerde in 2011 op het proefschrift 'Navalisme nekt onderzeeboot. De invloed van internationale zeestrategieën op de Nederlandse zeestrategie voor de defensie van Nederlands-Indië, 1912-1942' en is verbonden aan GOV-Denk.

Noten

- 1 J. Anten, *De Slag in de Javazee die niet plaatsvond*, Marineblad, februari 2017
- 2 Willem Rummelink [Edited and translated by], *The Operations of the Navy in the Dutch East Indies and the Bay of Bengal. Compiled by*

The War history Office of the National Defense College of Japan. War History Series, Volume 26, 2018, p. 476

- 3 Rummelink, 2018, p. 477.
- 4 Rummelink, 2018, p. 412-418.
- 5 A.N. baron de Vos van Steenwijk, *Het Nederlandse Marinebeleid in de Tweede Wereldoorlog*, 1986, p. 193
- 6 Jeffrey R. Cox, *Rising Sun, Falling Skies. The Desastrous Java Sea Campaign of World War II*, paperback edition 2015.
- 7 C.E.L. Helfrich, *Memoires, Eerste Deel, De Maleise Barrière*, 1950, p. 258-259
- 8 Volgens de Japanse Tokiotijd gebeurt alles 1.30 uur later dan in deze beschrijving die Javatijd volgt.
- 9 John Campbell, *Naval weapons of World War 2*, 2002 [herdruk van 1985], p. 84 en 207. Dit zijn ondergrenzen van de snelheden van de Japanse wapens bij genoemde bereiken, de bovengrenzen liggen 2 knopen hoger.
- 10 De Japanners dachten aan een dozijn of meer bommenwerpers. Rummelink, 2018 p. 436.
- 11 Rummelink, 2018, p. 436-437
- 12 Cox, 2015, p. 296.
- 13 Hr.Ms. De Ruyter en ook Hr.Ms. Java (waarschijnlijk sinds 1937) bezaten een moderne Duitse 'geruispeiler', een passieve sonar, met aan elke zijde minsten 9 hydrofoons. (Zie 'Memoires' van KLTZ b.d. J.C. Jurrjens bij een brief van 6-4-1979 aan J.F.W. Nuboer. NIMH Collectie 070, Archief Nuboer, 'Onbewerkt' nr. 4.8). Britse kruisers hadden vaak sonar. In augustus 1942 hoorde de Britse kruiser HMS *Liverpool* de torpedo naderen die haar zusterschip HMS *Manchester* tot zinken bracht, maar waarop de sonar niet bemand was. (Alan Raven en John Roberts, *British cruisers of World war Two*, 1980, p. 355.)
- 14 Een groot deel van de slag vond 's nachts plaats en dan waren aldislampen de beste communicatie als de radio uitviel en naar mijn mening ook overdag. Ik heb begrepen dat er bij daglicht ook vlaggesemalen kunnen zijn gebruikt, maar die lijken me omslachtiger en minder goed zichtbaar door rook en dergelijke dan knipperen met lichten.
- 15 J. Anten, *De Slag bij Jutland*, Marineblad, juni 1916
- 16 Oliver L. Gordon, *De slag in de Javazee*, [Vertaling door Tom Stam van *Fight it out.*], 1963, p. 61. Gordon haalt hierin de waarneming van lichtfakkels op de kruiser HMS *Perth* aan. Ook het verslag van de USS *Houston* vermeldt duidelijk deze fakkels en dat ze werden aangevuld met drijvende lichtjes. Deze lichten gaven zeer goed de koers aan, zie 16 November 1945; From: Senior Survivor (Formerly Gunnery Officer), U.S.S. HOUSTON (CA-30); To: Chief of Naval Operations; Subj: Action Report of the U.S.S. HOUSTON (CA-30) in the Battle of the Java Sea, 27 February 1942, p. 5. Nationaal Archief, archief Helfrich, 2.12.44, nr. 34. Dit systeem werd door de Japanners daarna ook toegepast.
- 17 Cox, 2015, p. 316-319.
- 18 Voor die 12 km, zie de kaart 'Second phase of the Night Engagement' op p. 746 van Rummelink 2018. Bovendien werden de Nederlandse kruisers vanwege het afdraaien op nog grotere afstand getroffen.
- 19 Jaap Anten *Navalisme Nekt onderzeeboot*, 2011. De hoofdstukken 8-11 en 14 beschrijven dit uitvoerig met citaten.
- 20 Jaap Anten *Navalisme Nekt onderzeeboot*, 2011. Speciaal hoofdstuk 6, 7 en 11. Verder S.J. de Groot *Een vos in schaapskleren. Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw Ivs/Inkavos. Een Duits-Nederlandse samenwerking 1922-1945*, 2015
- 21 Herbert Rosinski 'Command of the Sea' in: *The Development of Naval Thought* [Edited with an Introduction by B. Mitchell Simpson III.], pp. 1-19. Newport, Rhode Island: Naval War College Press, 1977. [Oorspronkelijk opgenomen in: Brassey's Naval Annual, 1939, pp. 85-100.] De Joodse Rosinski moest Duitsland in 1936 verlaten en vestigde zich uiteindelijk in de Verenigde Staten. De door Rosinski genoemde Kruse is Ernst Wilhelm Kruse, die in 1938 het boek *Neuzeitliche Seekriegführung* publiceerde.
- 22 Verhoor Furstner op 31 augustus 1949 door Enquêtecommissie Regeeringsbeleid 1940-1945. Deel 8 C-I [vraag 64766], p. 533 en De Vos van Steenwijk, 1986, p. 174.
- 23 De Vos van Steenwijk, 1986, p. 174
- 24 Michael Salewski, *Deutsche Seekriegsleitung. Band I: 1935-1941*, 1970, p. 451
- 25 Deze angst voor het bestaansrecht van grote oppervlakteschepen die nauwelijks inzet zagen terwyl onderzeeboten en het leger dat wel deden ontstond in WOI. De continuïteit met de Tweede staat uitstekend beschreven in Keith Birth, *Erich Raeder. Admiral of the Third Reich*, 2006. Hitler was het niet met deze grote kansen op het verliezen van eigen schepen eens, wat tot tegenstrijdigheden leidde.
- 26 [Technische Commissie] Notulen vergadering 10 juli 1939, p. 1. Nationaal Archief, Commandant Willemsoord, 2.12.12, nr. 252
- 27 Helfrich, *Memoires, Eerste Deel*, 1950, p. 442
- 28 De Jong, L. De, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog; Deel 11 a; Nederlands-Indië I, tweede helft*. Den Haag: Sdu. [Wetenschappelijke Uitgave], p. 928

De verandering zijn

Onderlinge verbinding & triggers

'Uiteindelijk zou het mooi zijn als *Oceans1*-activiteiten wekelijks worden meegenomen in het MT-overleg of in elke havenbriefing'

Berend van de Kraats is oud-onderzeebootcommandant en initiatiefnemer van BOOST. Met de maatschappelijk geïntegreerde doetank OceansX werkt hij nu aan een nieuwe manier van organiseren. Hierin staat het menselijk potentieel centraal en wordt het volledig ingezet om te werken aan wat ons dierbaar is.

In een onderzeeboot onder water is het verhaal waarmee we schaken al snel 'boeiend'. Krijgen we het verhaal ook zo boeiend als de context niet vastomlijnd is, zoals duurzaamheid, inclusiviteit en innovatie? OceansX onderzoekt dat met haar Xploraties.

In mijn vorige column ben ik ingegaan op het formuleren van zo'n boeiend verhaal. De *take away*: liever het verhaal groter maken om zoveel mogelijk mensen blijvend te binden. Naast het boeiende verhaal waren er nog twee andere essentiële ingrediënten voor een 'Xploratie': het faciliteren van open verbindingen en het inbouwen van consistente *triggers*. Aan de hand van Xploratie *Oceans1* ga ik daar op in.

Oceans1 biedt een spel voor bemanningen van schepen. Zij kunnen punten verdienen door korte filmpjes met andere deelnemers te delen. Het gaat om activiteiten die de voetafdruk (*footprint*) van het schip verkleinen. Een open verbinding dus. Vaak inspirerend en soms geruststellend omdat het bij anderen ook niet loopt zoals ze hadden gehoopt. Ook worden met regelmaat datasets verzameld. Deze datasets ondersteunen, naast concrete terugkoppeling van de genomen acties, de digitale transitie naar data voor efficiënt onderhoud. Vlak na de zomervakantie hebben we een goede kick-off gehad met de vijf deelnemende schepen van de Koninklijke Marine. In totaal doen er negen schepen mee met *Oceans1*, waaronder ook schepen van de Deense Marine en van Oord. Voor veel bemanningen was het najaarsprogramma echter gevuld, waardoor in die periode hun Xploratie niet veel aandacht kon krijgen. Begrijpelijk. En nu?

Op zo'n moment is er een *trigger* nodig. Dus lanceerden we tijdens kerst de '*Christmas Mission*' (zie QR-code). Een missie die specifiek uitvoerbaar was tijdens het verlof: zo min mogelijk energie verbruiken. We hebben de enthousiastelingen opgezocht, filmpjes gemaakt en de dataverzameling gestroomlijnd. Zelfs de verlichting in de grootste kerstboom van Noord Holland werd onderwerp van gesprek! Of de *Christmas Mission* resultaat oplevert? Aandacht levert altijd wat op. Uiteindelijk zou het mooi zijn als *Oceans1*-activiteiten wekelijks worden meegenomen in het MT-overleg of in elke havenbriefing. Pas dan is de bemanning zelf eigenaar van de benodigde *triggers*.

Om daar te komen is onderlinge (open) verbinding tussen de *stakeholders* van de bemanningen ook cruciaal. Rondom de *footprint* heb ik het dan over opwerkautoriteiten, de Arbo & milieubureaus en de instandhoudingsafdelingen. Door als *stakeholders* onderling te verbinden kunnen zij gecoördineerd de bemanning benaderen en ze optimaal ondersteunen in hun beweging. Echter, door de organisatorische verkokering zijn taken en verantwoordelijkheden van deze *stakeholders* te zeer opgedeeld. Om de bemanningen te bereiken worden vervolgens veel gelijkwaardige activiteiten onderzocht en ondernomen waardoor de werkdruk overal als onnodig hoog wordt ervaren. Kortom, dáár zit nog veel inefficiëntie en kan veel menselijk potentieel beter ingezet worden.

In elk boeiend transitie- of innovatieverhaal (waaronder duurzaamheid, inclusiviteit, digitalisering, *human capital*, etc.) blijft het op zijn tijd consistent *triggeren* van de mens een belangrijke factor. Als de praktijkexperts in verbinding staan gaat dat duidelijk sneller. Maar om het proces verder te versnellen is het óók essentieel dat de ondersteunende instanties openlijk verbinden.

Blijf in contact!

- Bekijk www.Oceansx.nl – Oplossen vanuit beweging
- berend@oceansx.nl voor reacties en tips
- Volg ons op [@oceansx.nl](https://www.instagram.com/oceansx) en [/company/oceans/](https://www.linkedin.com/company/oceans/)

KVMO evenement Werkgroep Gender

**Save
the date**

Op donderdag 17 maart 2022 organiseert de Werkgroep Gender van de KVMO een workshop onder begeleiding van vooraanstaand genderspecialist Dr. Henri Myrntinen. Tijdens deze interactieve bijeenkomst wordt ingegaan op de vraag op welke manier gender relevant is voor de instituties (intern) en activiteiten (extern) van de Koninklijke Marine. De workshop wordt in het Engels gegeven.

Myrntinen, werkzaam voor verschillende NGO's en onderzoeksinstituten, is gespecialiseerd in de rol van gender tijdens gewapende conflicten en *peace building* operaties. Hij bezit een PhD in *Conflict Resolution and Peace Studies* en heeft meegewerkt aan de publicatie *Sexed Pistols – The Gendered Impacts of Small Arms and Light Weapons*.

Datum: donderdag 17 maart 2022
Tijd: 09:00 - 12:30
Locatie: Nieuwe Haven, Den Helder
Aanmelden: vrij te attenderen voor personeel van het C-ZSK en eenieder die geïnteresseerd is in het onderwerp. Informatie over de aanmeldingsprocedure en het programma wordt via de website van de KVMO bekend gemaakt.

ADVERTENTIE

Vacatures

Veteranen Platform
 30 jaar (1989 - 2019)

Belangenbehartiger van Nederlandse Veteranen

Vicevoorzitter

Het Veteranen Platform is op zoek naar een nieuwe vicevoorzitter. In deze functie bent u beleidsverantwoordelijke voor het nuldelijns-ondersteuningssysteem (NOS 2.0) en treedt u op als intermediair tussen het NLVI en lidorganisaties die nuldelijns-ondersteuners leveren. U vervangt de voorzitter bij diens afwezigheid. Het VP zoekt een veteraan die kennis heeft van veteranenbeleid, -regelgeving en -zorg.

Geïnteresseerden voor deze (vrijwilligers)functie worden verzocht contact op te nemen met de huidige vicevoorzitter Gerard Kuppen via vicevoorzitter@veteranenplatform.nl

Penningmeester

Het Veteranen Platform (VP) is op zoek naar een nieuwe penningmeester. Als penningmeester bent u primair verantwoordelijk voor het opstellen van de begroting en financiële verantwoording zoals de jaarrekening en financiële evaluaties. Het VP zoekt een veteraan die beschikt over kennis en kunde van de financiering van het veteranenbeleid op strategisch, tactisch en operationeel niveau.

Geïnteresseerden voor deze (vrijwilligers)functie worden verzocht contact op te nemen met de huidige penningmeester Hans Peters via 06-58961758 of penningmeester@veteranenplatform.nl.

In Memoriam

Het hoofdbestuur van de KVMO heeft de droeve plicht u in kennis te stellen van het overlijden van:

LTKOLKLU b.d. **M.R. Baas** († 20 oktober 2021)
VLAMKLTZ b.d. **H.J. Buskermolen** († 12 december 2021)
Mw. **P.J. van Dam – de Bruin** († 12 november 2021)
KTZ b.d. **J. van Doggenaar** († 7 december 2021)
LTZVK2OC b.d. **M.J. Lubbers** († 13 december 2021)

LTZSD1 b.d. **F.P.J. Wolterbeek Muller** († 12 december 2021)
KOLMARN b.d. **H.C. de Roode** († 27 oktober 2021)
SBN b.d. **P.E.R. Leertouwer** († 31 november 2021)
LTZ2OC b.d. **H. Vink** († 4 december 2021)

Wij betuigen de nabestaanden onze deelneming en wensen hen veel sterkte toe

Activiteiten winter/voorjaar 2022

Werkgroep Gender:

Workshop Henri Myrntinen

Datum: 17 maart
Locatie: Nieuwe Haven, Den Helder
Aanvang: 09:00 uur
Info: www.kvmo.nl

AFDELING MIDDEN

Nog geen activiteiten aangekondigd

AFDELING NOORD

Postactieven borrels

Datum: 8 februari
1 maart
5 april
Locatie: Marineclub, Den Helder
Aanvang: 17:00 uur
Info: onder voorbehoud

AFDELING ZUID

Nog geen activiteiten aangekondigd

COVID-19

Bij het ter perse gaan van dit nummer was het in de persconferentie van 25 januari 2022 aangekondigd coronabeleid nog onbekend. Houd voor het laatste nieuws omtrent onze activiteiten daarom www.kvmo.nl in de gaten.

Oproep Nieuwsbrieven KVMO

Gebleken is dat de digitale nieuwsbrieven KVMO vaak niet aankomen als de geadresseerde zich heeft aangemeld met zijn/haar @mindef.nl adres. Ons verzoek is om, indien u de informatieve nieuwsbrieven van de KVMO wilt ontvangen, uw privé-mailadres aan ons door te geven. Dit kan via info@kvmo.nl Dank voor uw medewerking!

De Koninklijke Vereniging van Marineofficieren

Ereleden:

KOLMARN b.d. A.H.P. Knoppen
KTZ b.d. L.J.M. Smit
KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek
KTZ b.d. mr. O.W. Borgeld
KTZ b.d. ing. M.E.M. de Natris

Hoofdbestuur:

Voorzitter:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
Vice-voorzitter:
KTZ ing. W.P. Groeneveld EMSD
Secretaris:
LTZ2OC (LD) H.M. Krul
Penningmeester:
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt
Namens Afdeling Noord
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Namens Afdeling Midden
LTZ1 drs. M.M.H. Heijligers

Namens Afdeling Zuid

Vacature
Namens Afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer
Namens Werkgroep Postactieven
KLTZ b.d. M.A. Eland
Namens Werkgroep Elders Actieven
LTZ1 (LD) KMR M. Venema
Namens Werkgroep Jongeren
LTZ2 (LD) K.W. Lelieveld
Namens de Werkgroep Gender
KLTZ b.d. M.A.W. Riems

Afdelingsbesturen:

Noord:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
KLTZ b.d. P.J. van Maurik
KLTZ b.d. B. Fritzsche
LTZ1 (LD) P.Y. Handgraaf-Blok

Midden:

LTZ1 drs. M.M.H. Heijligers
KTZ (TD) ir. J.J. Bleijs
KLTZ b.d. J. de Jonge
KTZ b.d. H. van Eijsden

Zuid:

maj KL b.d. P. van der Laan
KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwiers
KLTZA b.d. P.A. Brons
(postactieven)

Caribisch Gebied:

LTZ2 (LD) M.E.A. Römer

KVMO-leerstoel

Universiteit Leiden:
Prof. dr. T.B.F.M. Brinkel

Nuldelijnsondersteuner (NOS) KVMO

KLTZ b.d. Theo Zeltse
nos.kvmo.tz@gmail.com
06-41464319

Adres secretariaat:

Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
T : 070-3839504
F : 070-3835911
E : info@kvmo.nl
W : www.kvmo.nl

Onderlinge Bijstand

De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.underlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat van de KVMO.

Technologie als slagkracht

Speerpunten voor de krijgsmacht van 2035

‘Defensie heeft de ambitie om op het hoogste technologische niveau zo veilig mogelijk hun werk te doen. Het Kooy symposium wil Defensie helpen de ambitie om te zetten in daden. U kunt kennismaken met de technologieën waar we in de toekomst veel van verwachten’

Organisator:	Afdeling Defensie & Veiligheid KIVI
Datum:	woensdag 13 april 2022
Duur:	10:30 – 19:00
Locatie:	Gen. Maj. Kootkazerne, Stroe
Info & programma:	www.koosymposium.nl